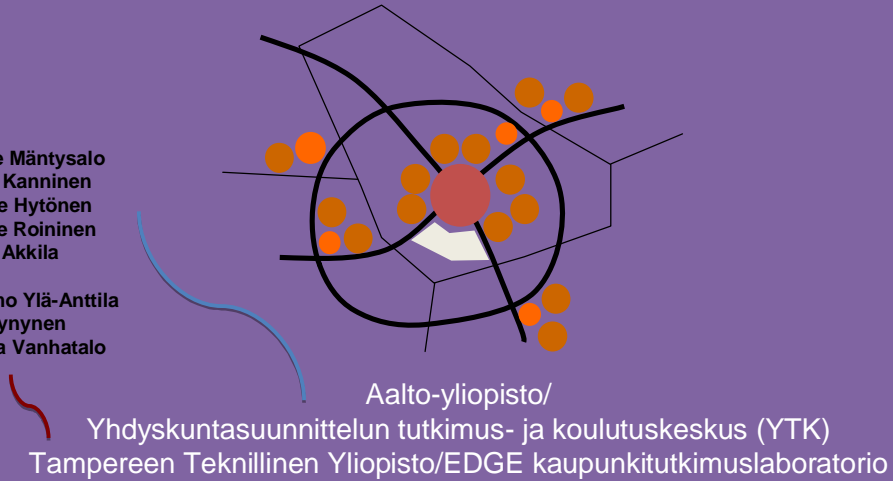

Sektoritutkimuksen neuvottelukunnan alue- ja yhdyskuntarakenteet ja infrastruktuurit (AYI) -
jaoston tutkimuskokonaisuus "Monikeskuksinen aluerakenne ja alueiden toimivuus"

Monikeskuksisuuden monet todellisuudet (MOT)

Raine Mäntysalo
Vesa Kanninen
Jonne Hytönen
Janne Roininen
Ilona Akkila

Kimmo Ylä-Anttila
Ari Hynynen
Jaana Vanhatalo

Vka 5.11.2010

Raine Mäntysalo

Vesa Kanninen

Jonne Hytönen

Janne Roininen

Ilona Akkila

Aalto yliopisto, yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus YTK

Kimmo Ylä-Anttila

Ari Hynynen

Jaana Vanhatalo

Tampereen teknillinen yliopisto, EDGE Arkkitehtuuri- ja kaupunkitutkimuslaboratorio

MONIKESKUKSISUUDEN MONET TODELLISUUDET

JOHDANTO

MONIKESKUKSISUUDEN TEOREETTINEN TARKASTELU

MONIKESKUKSISUUS ALUEELLISISSA KONTEKSTEISSA SUOMESSA

TAPAUSTUTKIMUSKOHTEIDEN KONSEPTIEN ARVIOINTI

JOHTOPÄÄTÖKSET JA JATKOTUTKIMUS

Tavoitteena muodostaa kokonaiskuva monikeskuksisuuden määritelmistä ja ilmenemismuodoista suhteessa suomalaiseen alue- ja kaupunkirakenteeseen.

1. löytää ne monikeskuksisuuden alueelliset, temaattiset ja relationaaliset ulottuvuudet, joilla on yhtymäkohtia suomalaiseen keskusteluun ja käytäntöihin.

2. muodostaa kuva monikeskuksisuuden ilmenemisestä eri seuduilla ja suomalaisten alueellisten toimijoiden kehittämistyössä.

3. arvioida tutkimusalueiden aluekehittämistyössä käytettyjä monikeskuksisuuden julkilausumia suhteessa ao. kehittämistyössä niille asetettuihin tavoitteisiin ja päämääriin

4. arvioida monikeskuksisuuteen tähtäävän tai sitä hyödyntävän kehittämistyön ennalta arvattuja ja arvaamattomia vaikutuksia sekä monikeskuksisuuteen että muihin kehittämistyön edellytyksiin ja tavoitteisiin.

à alueiden käytön ja aluesuunnittelun monikeskuksisuus-tematiikan selkeyttäminen!

Hankkeen tavoitteet

Monikeskuksisuuden on hankkeen käynnistysvaiheessa nähty ilmenevän yhtäältä osana eri tasoisia hallinnollisia aluetasoa ja niiden puitteissa tapahtuvaa kehittämistyötä, toisaalta omalakisina spatiaalis-toiminnallisina verkostoina, jotka sekä toimivat yhdessä että haastavat hallinnon kategorisoinnit. Monikeskuksisuuden nähdään toteutuvan yhtäältä usealla eri aluetasolla mikrotasosta (kaupungin sisäinen) valtakunnan tasoon, toisaalta näitä tasoa ylittäen ja leikaten.

Historiallisen kehityksen myötä muodostuneet rinnakkais- ja yhteistoiminnalliset suhteet voivat ilmentyä eri tasoisina institutionaalisina linkeinä, joiden ilmiäiset saattavat muotoutua uudelleen eri ajanjaksoina; verkostojen sisäiset toiminnallisuudet saattavat olla joko lyhyellä tai pitkällä aikavälillä näkyviä ja olennaisia; erilaisten verkostojen kehityshorisontit ovat hyvin eri pituisia.

Hankkeen tavoitteena on muodostaa kokonaiskuva monikeskuksisuuden määritelmistä ja ilmenemismuodoista suhteessa suomalaiseen alue- ja kaupunkirakenteeseen. Monikeskuksisuuden konseptia lähestytään yhtäältä teoreettisten keskustelujen antamien alueellisten ja toiminnallisten kategorioiden kautta, toisaalta suomalaisen todellisuuden ja käytäntöjen informoimana. Monikeskuksisuuden teoreettisen tarkastelun kautta pyritään löytämään ne monikeskuksisuuden alueelliset, temaattiset ja relationaaliset ulottuvuudet, joilla on yhtymäkohtia suomalaiseen keskusteluun ja käytäntöihin. Monikeskuksisuuden ilmenemisestä suomalaisten alueellisten toimijoiden kehittämistyössä muodostetaan kuva tapaustutkimuskohteiden kautta. Tutkimusalueiden aluekehittämistyössä käytettyjä monikeskuksisuuden julkilausumia arvioidaan suhteessa ao. kehittämistyössä niille asetettuihin tavoitteisiin ja päämääriin, sekä arvioidaan missä määrin monikeskuksisuuteen tähtäävällä tai sitä hyödyntävällä kehittämistyöllä on ollut ennalta arvattuja ja arvaamattomia vaikutuksia sekä monikeskuksisuuteen että muihin kehittämistyön edellytyksiin ja tavoitteisiin.

MONIKESKUKSISUUDEN MONET TODELLISUUDET

JOHDANTO

MONIKESKUKSISUUDEN TEOREETTINEN TARKASTELU

MONIKESKUKSISUUS ALUEELLISISSA KONTEKSTEISSA SUOMESSA

TAPAUSTUTKIMUSKOHTEIDEN KONSEPTIEN ARVIOINTI

JOHTOPÄÄTÖKSET JA JATKOTUTKIMUS

3 lähestymistapaa:

- morfologis-toiminnallinen verkostanalyysi
- diskurssien analyysi
- mittakaavatasojen analyysi

3 tapaustutkimuskohdetta: Tampere, Jyväskylä ja Lahti

	Morfologia	Diskurssit	Skaalat	casekuvaukset
Tampere				
Jyväskylä				
Lahti				
teemakuvaukset				

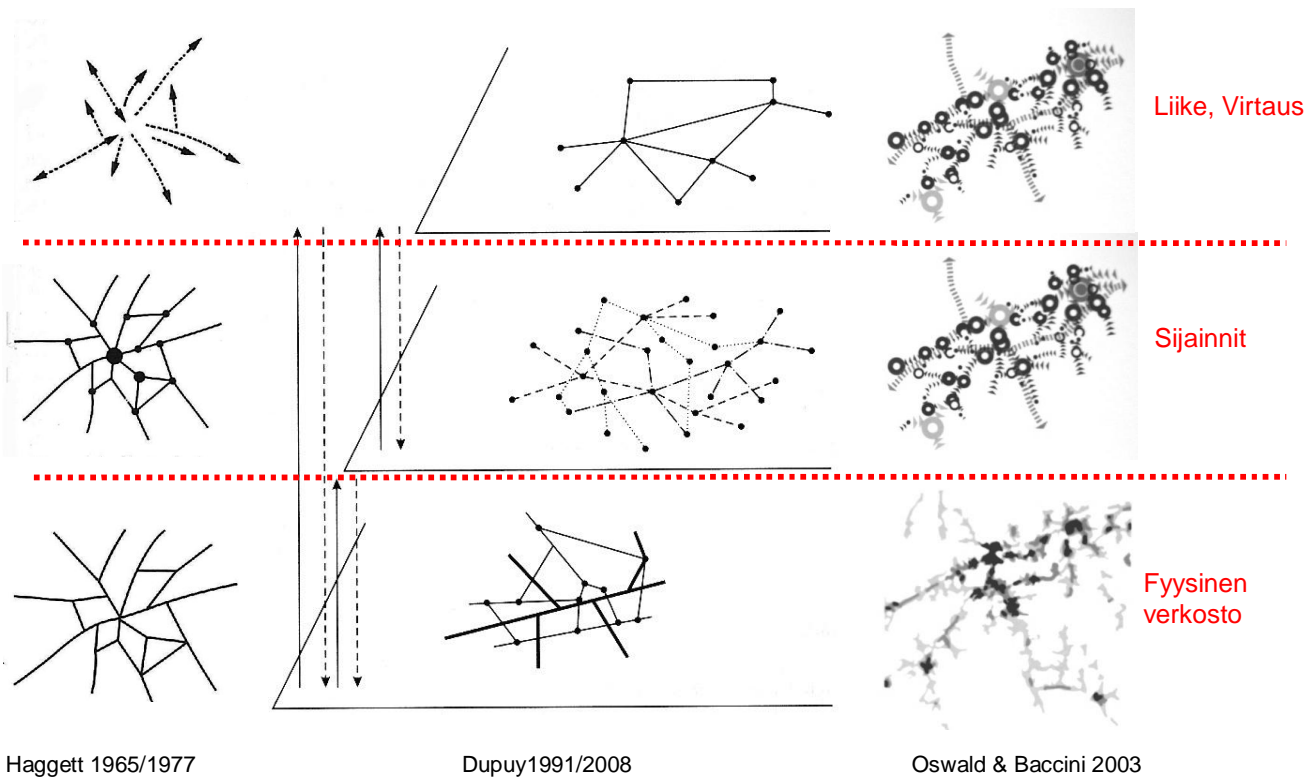
Tapaustutkimuksia varten on valittu kolme kohdealuetta, joiden kautta tuodaan esiin monikeskuisuuden eri ulottuvuudet suomalaisessa kontekstissa.

Tampereen seutu on voimakas valtakunnanosatasen alue, jossa tarkastellaan erityisesti kaupunkiseudun sisäistä monikeskuisuustumisproblematiikkaa, keskusalueen ja perifeeristen kuntien välistä suhdetta sekä keskusseudun ulkopuolisten keskusten (pikkukaupunkien) keskinäistä verkostumista soveltaen. Kuvaukset monikeskuisuudesta käsittävät morfologis-toiminnallisia relationaalisia yhdistelmäkuvaus-tyyppejä, eri tavoin suuntautuneista ja erilaistuneista verkostoista, jotka leikkaantuvat eri tasoilla ja ajassa.

Metropolialue fokusoituen Lahden seutuun, jossa korostuu kaksinainen verkostoitumisdynamiikka: yhtäältä seutu näyttäytyy itsenäisenä kaupunkiseutuna, toisaalta se kiinnittyy yhä voimakkaammin metropolialueen kehitysdynamiikkaan. Analyysissa sovelletaan ja kehitetään Salet:n (2007) ja Salet & Thornleyn (2007) kolmijakoa 1) metropolialueen ja Lahden seudun sisäisiin aloitteisiin ja verkostoihin, 2) yliseudullisiin verkostoihin, sekä 3) yksityisen sektorin verkostoihin. Näitä eri viitekehyksiä analysoidaan monitasoisuutta, mittakaavojen välisyyttä ja mittakaavojen muutosdynamiikkaa arvioiden.

JJÄ-kehittämisyöhyke ja Jyväskylän seutu. Alue näyttää menestyksellisesti uudistuvana itsenäisenä vyöhykkeenä, jossa monikeskuisuustumisen haasteisiin vastataan sekä hallinnollisilla toimilla että yliseudullista yhteistyötä korostamalla. Tarkastelussa keskitytään aluetasojen yhdistävään sekä kaupunkiseutujen yhdistävään verkostoitumiseen. Asiakirja-analyysi keskittyy Keski-Suomeen. Erityisesti Jyväskylä-Jämsä-Äänekoski-kehityskäytävä-käsitteeseen (JJÄ), Jyväskylän Etelä-Portin suunnitteluun ja maakuntakaavoitukseen liittyvät asiakirjat ovat ydinaineistoa tässä tutkimusosiossa, jota tuetaan sanomalehtikirjoittelun analyysillä. Tutkittavat tapaukset on valittu teoreettisesta keskustelusta kummunneen, aiheeseen liittyvän esiyymmärryksen perusteella. Tutkimuskohteiden valinnalla on pyritty takaamaan, että erilaiset teoreettiset näkökulmat monikeskuisuus-termin käyttöön liittyen tulevat monipuolisesti huomioiduksi.

MONIKESKUKSISUUDEN TEOREETTINEN TARKASTELU

YHDYSKUNTARAKENTEEN TARKASTELUTASOT

MONIKESKUKSISUUDEN MÄÄRITTELY JA YHDYSKUNTARAKENTEEN KUVAUSJÄRJESTELMÄT

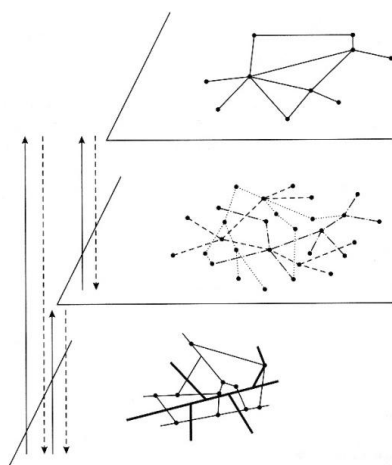
Monikeskuisuuden tarkastelu on luonteeltaan 'nodaalisen järjestelmän' tarkastelua eli tarkastellaan erilaisia keskittyimiä ja niiden välisiä relaatioita – joko yhdessä tai erikseen.

Kansainvälisessä kirjallisuudessa monikeskuisia järjestelmiä on hierarkkisten keskuspaikkateorioiden ja mallien jälkeen tarkasteltu erilaisina nodaalisisina, verkostomaisina kuvauksina – ensin systeemiajattelun nousun myötä 1960-luvulla ja sitten uudestaan verkostojattelun suosion myötä 1990-luvulta alkaen.

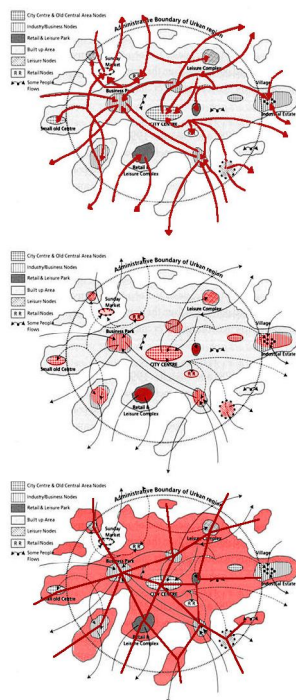
Yhteistä näille nodaalisten järjestelmien kuvauksille on yhdistää fyysinen morfologisen rakenteen sekä siinä tapahtuvien tihentymien ja virtausten (fysiologian) kuvaaminen. Ks. esimerkiksi Haggett (1965, 2001), Dupuy (1991, 2008), Oswald & Baccini (2003) sekä eri verkostomallien vertailu Ylä-Anttila (2010).

Morfologinen kuvaus käsittää fyysisen nodaalisen keskuksien ja keskittymien verkoston sekä niiden väliset fyysiset yhteydet. Fysiologiset kuvaukset puolestaan kuvaavat näiden yksiköiden määrällisiä tihentymiä, kuten asukkaiden, työntekijöiden tai muiden henkilö- tai toimipaikkatihentymien lukumäärää sekä toisaalta fyysisessä verkostossa näiden verkosto-osien välillä tapahtuvaa ihmisten, tavaroiden ja informaation virtausta.

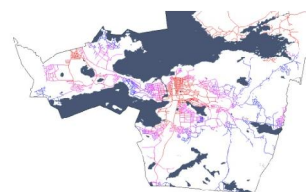
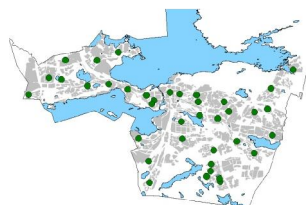
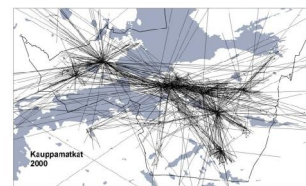
Kansainvälisessä aluekehittämisen monikeskuisuus-keskustelussa korostuvat yhteistyön, työnjaon ja kilpailun 'pehmeät' verkostot voidaan nekin tarkastella suunnattuina ihmisten ja informaation virtoina.

Verkostourbanismin 3-tasoaalyysi (Dupuy 1991, 2008)

Multiplex-kaupunkimalli ja verkostotasot (Graham & Marvin 2001, muokattu TTY 2010)

Case-analyysi sovellus Tampere 1960-2000 (Alppi & Ylä-Anttila 2007, Ylä-Anttila 2010)

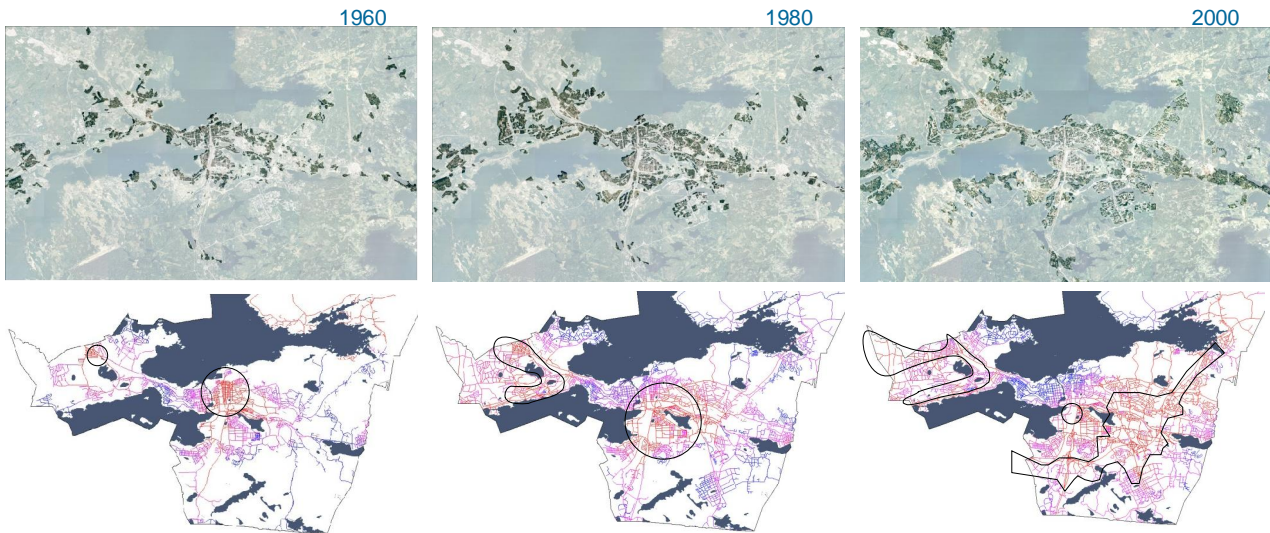
Kaupunkimuodon monikeskuisuus Suomessa – topomorfologinen analyysi

Kun tarkastellaan monikeskuisuutta kaupunkien ja kaupunkiseutujen sisäisenä ominaisuutena (intraurbaani monikeskuisuus), kaupunkimuotoa ja –rakennetta tutkivan kaupunkitutkimuksen näkökulmasta merkittävin monikeskuisuuteen liittyvä piirre on perinteisen *keskeisyyden* purkautuminen. Tämä tapahtuu kahdella tasolla: yhtäällä keskustamaiseksi määriteltyjen toimintojen syntymisenä kaupungin reuna-alueiden uusiin erikoistuviin keskittymiin (kauppa ja palvelu, työ, vapaa-aika), toisaalta jo perinteiseksi muodostuneiden asunalähiöiden lähipalvelukeskuksien (hierarkkinen palveluverkko) heikentymisenä ja kaupallisten palveluiden siirtymisenä yhä suurempiin yksiköihin ja vaikutusalueisiin. Samanaikaisesti tapahtuva kaupunkiseutujen kasvu - seutuistuminen ja kuntien yhteenkasvu – tuottaa myös monikeskuisista rakennetta, missä useampia kuntayksiköitä liittyy samaan kaupunkirakenteeseen. Kuitenkin sama keskeisyyden purkautuminen koskee myös yhteenkasvaneita rakenteita ja monikeskuisuus ei muodostu yksioikoisesti vanhojen kuntakeskuksien mukaisesti. Uusia keskeisyyksiä syntyy yhteenkasvaneen rakenteen uusille painopistealueille, joista useimmat määrittyvät hyvän liikkumissaavutettavuuden sekä niihin liittyvän tonttitarjonnan mukaan.

Kaupunkimuodon tarkasteluun liittyvä topomorfologinen analyysi on empiirinen työkalu, jolla kaupunkirakennetta käsitellään verkostomuotoisesti – ja siten pystytään tarkastelemaan mm. kaupunkirakenteeseen liittyviä keskeisyyden ja monikeskeisyyden ominaisuuksia. Morfologisen tutkimusperinteen mukaisesti kaupunkimuotoa ja rakennetta tarkastellaan ajallisina sarjoina, joista näkyy rakenteen kasvu ja muutos sekä painopisteiden ja merkittävimpien sijaintien muutos suhteessa kokonaisrakenteeseen. Rakenteellisten ominaisuuksien sekä painopistemutosten erittelemiseksi analyysi tehdään vähintään kolmella eri tasolla: fyysinen verkosto (asutus- ja tieverkosto), sijaintiverkosto sekä liikkumisverkostot. Tässä esitetty Tampereen kaupungin ja kaupunkiseudun topomorfologinen analyysi perustuu TTY:llä 2004-2008 tehtyyn verkostokaupunkitutkimukseen (Alppi & Ylä-Anttila 2007, Ylä-Anttila 2010), joka on uudelleentulkittu monikeskuisuuden näkökulmasta.

TOPOMORFOLOGINEN ANALYYSI – Case Tampere

Taso 1: Fyysinen verkosto (asutus ja tieverkko)

Asutus- ja tieverkoston muutokset kaupunkiseudun monikeskuksisuuden muodostumisessa

Tampereen kaupunkiseudun asusrakenne on viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana kasvanut erillisistä saarekemaisista asuinalueista sekä kylä- ja kuntakeskuksista yhtenäiseksi kaupunkiseuduksi, jonka rakenne jatkuu yli kuntarajojen melko tasaisina kenttä- ja vyöhykemäisinä alueina. Viimeisen kahden vuosikymmenen aikana rakenteen kasvu on ollut kokonaisrakennetta sekä laajentavaa että täydentävää, melko matalatehoista rakentamista. Uusia hajakeskitettyjä, mutta tehokkaasti rakennettuja alueita ei ole rakennettu (tulossa 2010-2020 Vuores ja Nurmi-Sorila). Asuinalueiden laajeneminen vanhojen kuntakeskusten vaikutusalueiden ulkopuolelle johtaa luonnollisesti myös uusien keskusten tarpeeseen ja siten rakenteen kasvu tuo mukanaan kaupunkiseudulle uudenlaista monikeskuksisuutta, jonka (uudelleen)määrittely on kaupunkisuunnittelun yksi keskeinen tehtävä kasvavilla kaupunkiseuduilla.

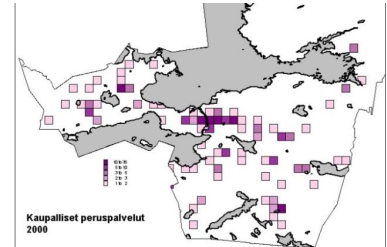
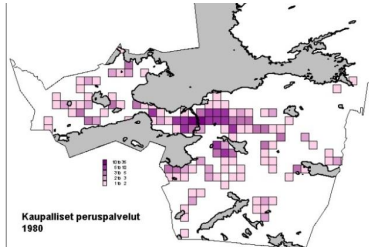
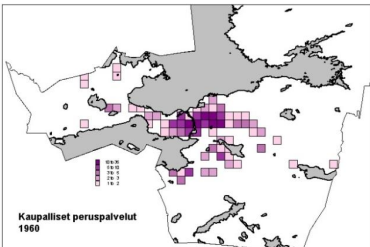
Tampereen kaupunkiseudulla fyysisen verkoston muutoksissa merkittävässä roolissa on ollut kaupunkiseudun tieverkon rakenteen muuttuminen eteläisen kehätien rakentumisen myötä. Vanha keskuksia yhdistävä tieverkko oli rakenteeltaan säteittäinen ja keskuksien saapumisväylät ja keskuksien väliset suorat yhteydet muodostivat tieverkon rungon. Kokonaisrakenteen kasvaessa poikittaisyhteydet ovat lisääntyneet ja merkittävin uusi poikittaisyhteys on eteläinen kehätie, joka yhdistää alueen saapumisväylät toisiinsa kaupunkikeskustan ulkopuolella. Myös monet vanhoista keskuksien kautta kulkevista saapumisväylistä on korvautunut ympärystien kuntakeskukset sekä asuinalueiden palvelukeskukset ohittavilla moottoritieväylillä (by-pass). Kehä-, ohitus- ja moottoritiet muodostavat yhdessä kaupunkiseudun yhdistävän uuden kokoluokan pääverkon, joka muuttaa myös kokonaisrakenteen savutettavuuspainopisteitä kaupunkiseudulla merkittävästi. Perinteinen keskustakeskeisyys muodostuu etenkin ympärystien periferiseksi yhdistävän tieverkon näkökulmasta.

Monikeskuksisuuden arvioinnin kannalta merkittävää on juuri perinteisten kuntakeskusten sekä palvelukeskusten saavutettavuuden muutos tieverkon, ja siten nimenomaan yksityisautoilun näkökulmasta. Paria poikittaisyhteyksinjaa lukuun ottamatta julkinen liikenne tukee kuitenkin edelleen nimenomaan keskuksien välistä liikennettä, samoin myös mahdolliset tulevat raideliikennetkatkaisut.

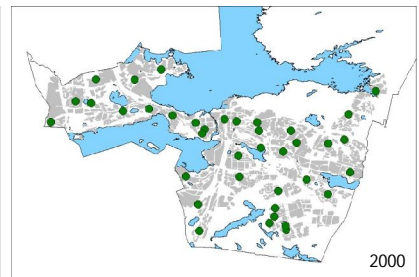
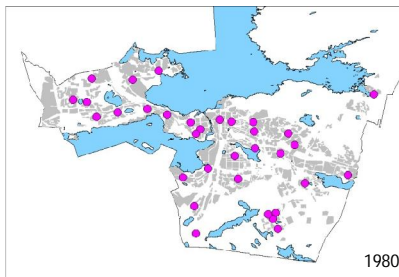
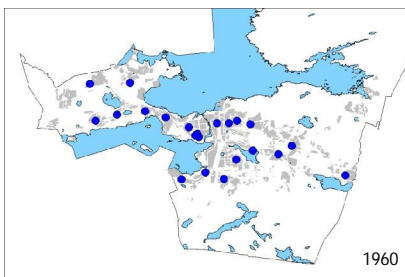
TOPOMORFOLOGINEN ANALYYSI – Case Tampere

Taso 2: Sijaintiverkosto / tihentymät

KAUPALLISET PALVELUT: Elintarvikeliikkeet

JULKISET PALVELUT: Peruskoulut

Sijaintimuutokset kaupunkiseudun monikeskuisuuden tekijänä

Tampereen kaupungin alueella palveluverkon kasvu tapahtui 1960-1980-luvuilla erillisasuinalueiden (asumalähiöt) suunnitteluun ja toteutukseen hyvin kytkeytyneenä. Palveluverkon kasvussa olivat koordinoituna samanaikaisesti sekä julkisen että yksityisen sektorin palvelut. Kaupunkirakenteen monikeskuisuus toteutui puutarhakaupunki-ideologian ja asumalähiöperiaatteen mallien mukaisina hierarkkisesti hajakeskitettynä rakenteena, missä eriaisteiset palvelukeskukset oli määritelty niiden palvelujen määrän mukaisesti.

Julkisten palveluiden (mm. koulut ja kirjastot) tarjonta on 2000-luvulle tultaessa pystytty ylläpitämään melko hyvin ja palveluverkko noudattelee edelleen kokonaisrakenteen kasvua. Ikkarakenteen muutokset asuinalueilla sekä määrärahojen supistaminen ovat luonnollisesti vaikuttaneet palveluverkon kattavuuteen jonkun verran, mutta kokonaisuudessa muutokset ovat vähäisiä ja samoin myös sijaintimuutokset.

Suurin muutos palveluverkkoon liittyvissä sijainneissa on tapahtunut päivittäistavarakaupan osalla. Kaupan haluttomuus sitoutua lähiörakenteeseen on ollut näkyvissä jo 1970-luvun alusta alkaen. Mutta varsinaisesti muutos on kiihtynyt 2000-luvulle tultaessa ja trendi kaupan suuryksiköiden suhteen on ollut jatkuva 2010-luvulle asti. Muutos 1980-luvulta vuoteen 2000 on ollut merkittävä yksikköön kasvussa ja uusien sijaintien vakiintuessa pääteiden läheisyyteen. Erikoistavarakauppa, postit, apteekit, alkoholimyymälät ja pankit ovat monin paikoin seuranneet kehitystä ja muuttaneet aiemmista palvelukeskuksista kaupan suuryksiköiden yhteyteen. Aukioloaika sääntöön liittyvillä muutoksilla ainoastaan pienten elintarvikeliikkeiden verkosto on pysynyt 2000-luvulla melko stabiilina, jopa paikoin kasvanut.

Intraurbaaniin monikeskuisuuteen liittyvä keskeisyyden purkautuminen tapahtuu kaupan suhteen molemmilla tasoilla: päivittäistavara- ja erikoistavarakaupan keskittymänä uudet kaupan suuryksiköiden yhteyteen muodostuneet palvelukeskittymät ovat luoneet merkittävältä osaltaan perinteisen keskeisyyden siirtymistä etenkin asumalähiöiden palvelukeskuksista. Samalla tarjonta on monin paikoin vertailukelpoinen myös keskustan erikoistavarakaupan tarjonnan kanssa ja siten kilpailee myös perinteisen kaupunkikeskustan keskeisyyden kanssa.

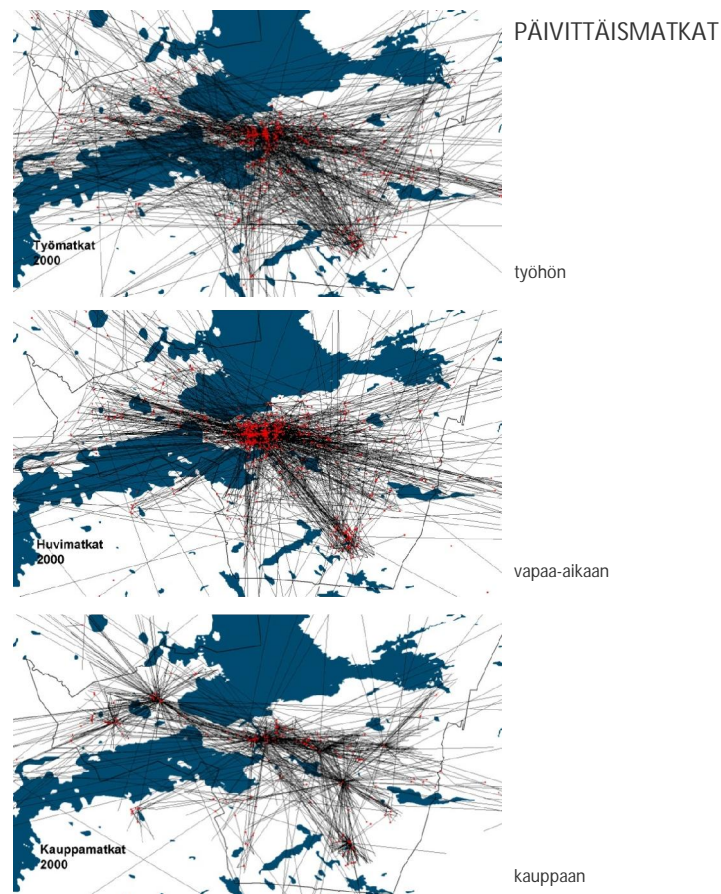
Huomattavaa on tietysti se, että tämä monikeskuisuus liittyy erityisesti kaupan sijainteihin. Työpaikkojen ja vapaa-ajan vieton suhteen kaupunkikeskustan painoarvo on edelleen ylittämätön.

Tampereen kaupunkiseudun nykyisen rakennemallityön (2010) yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi on muodostunut tämän kehityskulun pysäyttäminen ja painoarvoaan menettäneiden kuntakeskusten sekä asuinalueiden tärkeimpien palvelukeskusten vahvistaminen.

TOPOMORFOLOGINEN ANALYYSI

Case Tampere

Taso 3: Liikkuminen

Monikeskuksisuuden todentuminen liikennevirtojen kautta

Kaupunkirakenteessa tapahtuva toimintojen sijaintimuutoksien ja ihmisten arkipäivässä tapahtuvan toiminnan ja liikkumisen välillä on luonnollisesti yhteys, mutta sijaintimuutosten todellista vaikutusta päivittäiseen liikkumiseen ja siten mm. toiminnallisen monikeskuksisuuden muodostumiseen on mahdotonta arvioida ilman siihen liittyvää tiedonkeruuta.

Tampereen kaupunkiseudun matkapäiväkirja-aineistoista tehtyjen tarkastelujen perusteella kaupunkiseutu näyttäytyy yhtäältä hyvinkin vahvasti yksikeskuksiselta, toisaalta tiettyjen toimintojen, erityisesti päivittäisasiointin suhteen muutamaan verkostonoodiin keskittyneeltä monikeskuksiselta rakenteelta.

Vaikka etenkin teollisuustyöpaikka-alueet ovat rakentuneet 1950-luvulta alkaen vahvasti kaupunkikeskustojen ulkopuolelle ja pääliikenneinfrastruktuurien läheisyyteen, nykyinen palvelu- ja tietopainotteinen työ keskittyy kaupunkikeskustaan. Ainoana merkittävästi näkyvinä poikkeuksina erottuvat suuret, instituutioihin tukeutuvat työpaikka-alueet: yliopistollisen sairaalan alue ja TTY:n ja Hermian teknologiakeskittymä Hervannassa. Myös vapaa-ajan matkat keskittyvät Tampereen ydinkeskustaan, missä sijaitsee suurin osa kaupungin kulttuuri- ja ravintolapalveluista.

Liikkumiskuvioiden osalta päivittäisasiointi kaupassa muodostaa täysin toisenlaisen monikeskuksisen muodostelman, joka keskittyy muutamaan kaupan suuryksikköön. Vanhoista asumalähiöiden palvelukeskuksista erottuu tällä kartalla ainoastaan suurimpien lähiöiden Tesoman ja Hervannan palvelukeskukset.

Kyseinen tarkastelu vahvistaa kaupan sijaintimuutoksissa näkyneen trendin ja sen vaikutuksen arkipäivän käytäntöihin. Huomattavaa on myös se, että osaa kauppaan suuntautuvista matkoista ei tehdä lähimpään asiointipisteeseen, vaan kaupan suuryksiköt keräävät asiakasvirtoja koko kaupunkiseudun alueelta, kaupan omien vaikutusalueiden ”yli”.

TOPOMORFOLOGINEN ANALYYSI: Case Tampere, johtopäätöksiä

PALVELUKESKUKSIEN SKALAARINEN MUUTOS

VERKOSTOSUUNNITTELUN MUUTOS JA VAIKUTUS
KESKEISYYDEN JA SIJAINTIEN MUUTOKSIIN

TAMPERE

- Kaupunkiseudun sisäinen monikeskuisuus ilmenee kaupallisten toimintojen uusina keskittyminä
- Työssäkäynnin ja vapaa-ajan tarjonnan suhteen Tampereen kaupunkiseutu on vahvasti yksikeskuisinen
- Kokonaisrakenteen kehitys on tapahtunut osin hallitusti, osin hallitsemattomasti.
- Palveluverkon suhteen mittakaavallista kasvua – palveluja haetaan ”omien” vaikutusalueiden ylitse.

Uusimmat kaupunkiseudun yhteiset suunnitelmat näyttävät konsensuksessa muodostetun kaupunkiseudun tahdon, jossa tätä kehityssuuntaa pyritään katkaisemaan ja suuntaamaan kehitys – edelleen monikeskuisesti – vanhoihin kaupunkiseudun kuntakeskuksiin (Tampere, Nokia, Ylöjärvi, Kangasala, Lempäälä – keskustat).

11

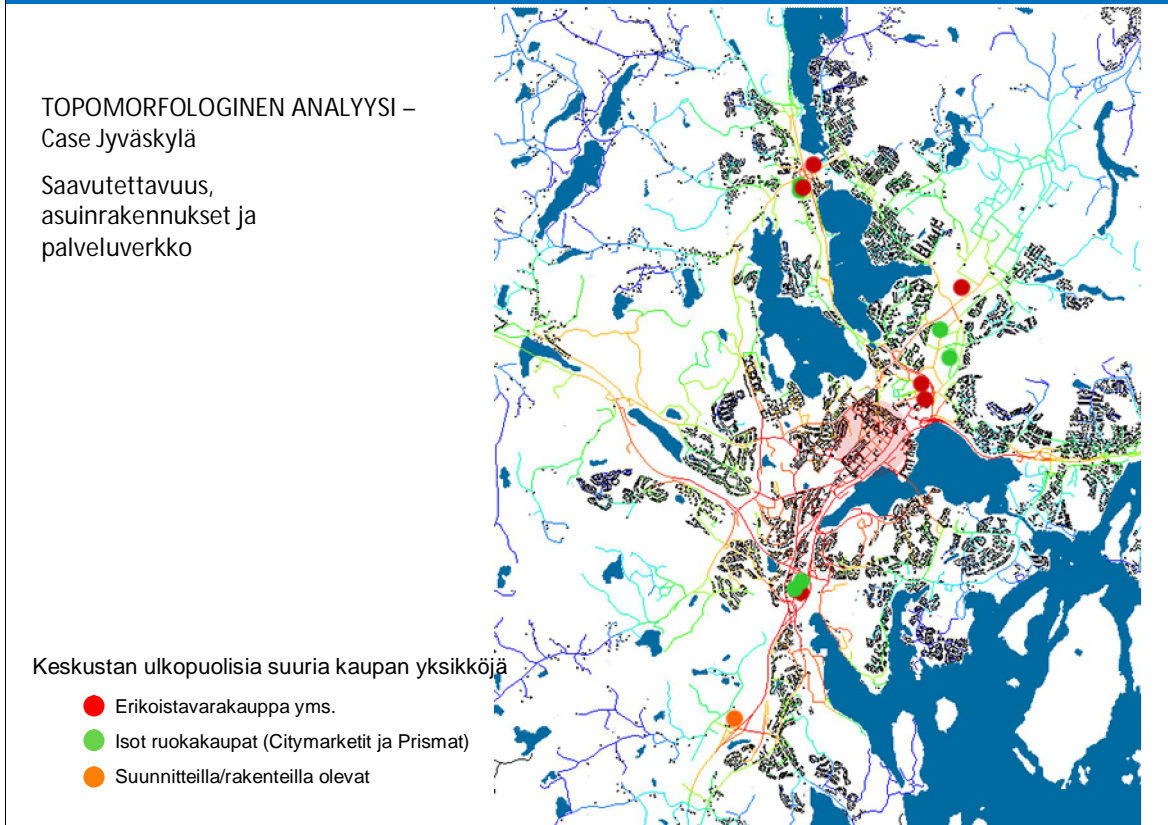
Kantakaupungin laajeneminen

Hierarkkinen hajakesitys, palvelukeskukset

1.2.2011

CASE TAMPERE, JOHTOPÄÄTÖKSIÄ:

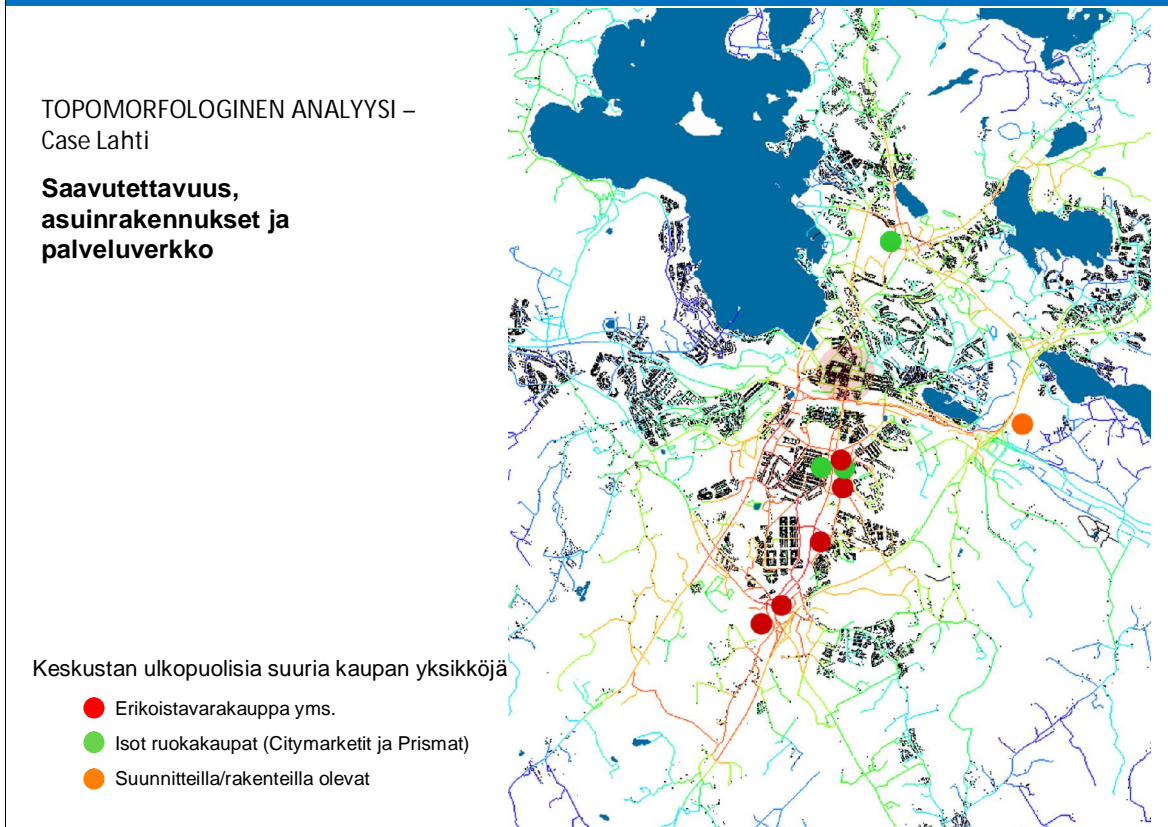
- Kaupunkiseudun sisäinen monikeskuisuus ilmenee kaupallisten toimintojen uusina keskittyminä
- Työssäkäynnin ja vapaa-ajan tarjonnan suhteen Tampereen kaupunkiseutu on vahvasti yksikeskuisinen
- Kokonaisrakenteen kehitys on tapahtunut osin hallitusti, osin hallitsemattomasti.
- Palveluverkon suhteen voidaan puhua mittakaavallisesta kasvusta - palveluja haetaan ”omien” vaikutusalueiden ylitse.
- Uusimmat kaupunkiseudun yhteiset suunnitelmat näyttävät konsensuksessa muodostetun kaupunkiseudun tahdon, missä tätä kehityssuuntaa pyritään katkaisemaan ja suuntaamaan kehitys – edelleen monikeskuisesti – vanhoihin kaupunkiseudun kuntakeskuksiin (Tampere, Nokia, Ylöjärvi, Kangasala, Lempäälä – keskustat).

Jyväskylässä voidaan nähdä kaupallisten palveluiden suhteen samanlaista uutta sijaintilogiikkaa kuin Tampereella. Toisin sanoen suuret kaupalliset palvelut ovat keskittyneet hyvien liikenneyhteyksien varrelle etelä-pohjois-akseli-vetoisesti sekä erilleen asutuksesta ja pois alue- ja lähikesuksista (esim. FCG 2010). Myös suunnitteilla oleva Eteläportin sijoittautuminen noudattelee tätä samaista kaavaa. Perinteisen keskeisyyden purkua on tapahtunut myös siis Jyväskylässä. Tämä kehitys yhdistettynä (vanhojen) kuntakeskusten kaupalliseen tarjontaan luo Jyväskylän seudulle monikeskuksisen rakenteen Jyväskylän painottuessa selvästi asiakasvirroissa (ks. FCG 2010).

Vaikka Jyväskylän seudulla asutus on tiivistynyt olemassa olevilla asuinalueilla, on vuoden 1990 jälkeen syntynyt myös paljon uutta haja-asutusta maaseudulle (Jyväskylän seutu 2006). Tämä vaikeuttaa monikeskuksisen rakenteen ylläpitoa, sillä palveluverkon ylläpitämiseksi ei ole riittävää asukas pohjaa. Tähän negatiiviseen kehitykseen on pyritty vastaamaan Jyväskylän seudun rakennemalli 20X0:lla (Airix 2010; Jyväskylän kaupunki 2010). Rakennemalli pyrkii keskittämään asutusta nykyisiin taajamiin ja vahvistamaan jo olemassa olevaa yhdyskuntarakennetta yrittäen näin ehkäistä hajauttavaa asuntorakentamista kaikkien seitsemän kunnan alueella. Toteutuessaan rakennemalli tukee monikeskuksista rakennetta säilyttäessään palveluverkon tietyn tason pyrkien muutenkin eheään ja toimivaan yhteiskuntarakenteeseen samalla yrittäen tiivistää toimintoja jo olemassa oleviin keskuksiin.

Rakennemalli 20X0:n lisäksi seudun rakenteeseen ottaa kantaa myös Jämsä-Jyväskylä-Äänekoski-kehityskäytävä –strategia (Idea FinlandNet 2009). JJÄ -strategia keskittyy seudun kehittämiseen enemmän yritys- ja innovaatiolähtöisesti. Lisäksi JJÄ- strategia pohjaa aika pitkälti tieverkkoon, eli valtatie neljään, sekä toiminnalliseen alueeseen tämän etelä-pohjois-suuntaiseen akseliin tukeutuen. JJÄ-strategia painottaa rakennemallia enemmän toiminnallista monikeskuksisuutta ja aineettomia verkostoja.

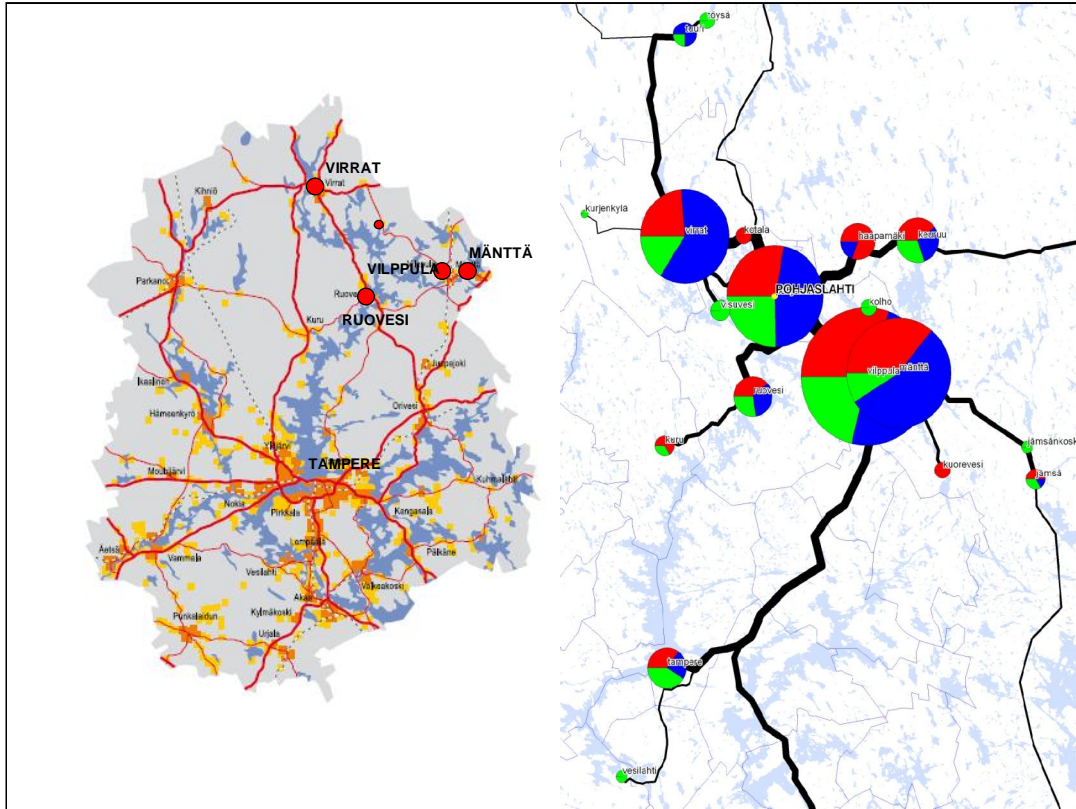
Suuntana etelä – monikeskuksisuuden verkostojen mahdollisuudet korostuvat

Lahdessa kaupan palveluiden sijoittumislogiikassa on nähtävissä samoja polkuja kuin Tampereella, muttei yhtä vahvana. Keskustan ulkopuoliset kaupan isot yksiköt ovat sijoittuneet suurimmilta osin keskustan eteläpuolelle, joka on verkoston parhaimman saavutettavuuden alue, ja jossa on nähtävissä selvä Helsinki-suuntautuneisuus. Lahdessa kaupan isojen yksikköjen sijainneista ei muodostu niin monikeskukista rakennetta kuin muissa case-kohteissa.

Lahdessa asutus painottuu enemmän länsi-itä-suuntaisesti sekä keskustan pohjoispuolelle Salpausselän ollessa jakava rakenne. Asukasmäärät ovat selvästi painottuneet Salpausselän pohjoispuolelle. Lahden rakennemalli 2040:ssä tavoitteena on yhdyskuntarakenteen eheyttäminen ja tiivistäminen (Lahden kaupunkiseutu 2005). Pääpaino asutuksessa pysyy pohjoispuolella uusien suunnitelmien toteutuessakin.

Työpaikat keskittyvät pääosin keskustaan. Tämän lisäksi työpaikkakeskittymiä on muilla alueilla esimerkiksi kaupan, teollisuuden ja terveydenhuollon piirissä, mutta näistä huolimatta määrällisesti ja monialaisesti tarkasteltuna voidaan sanoa, että työpaikkatarjonnaltaan Lahti on vahvasti yksikeskustainen (TILDA 2007), kuten Tamperekin. Myös vapaa-ajan tarjonta on vahvasti yksikeskustaista.

Lahden seudun yhdyskuntarakenteen kehittämisessä ja suunnittelussa näkyy kuntarajojen vaikutus. Esimerkiksi Lahden ja Nastolan välinen raja katkaisee yhdyskuntarakenteen selvästi. Myös Orimattilassa kuntarajojen vaikutus näkyy. Kuitenkin palveluverkon suhteen seudulla on monenlaista yhteistyötä, joskin sekin on eri toimijoiden suhteen hyvin päällekkäistä. Lahden seudun rakenteessa myös Helsingin läheisyys näkyy case-kohteista selvimmin. Se näkyy paitsi tulevaisuuden suunnittelun eteläpainotteisuutena, myös Lahden eteläpuolisten kuntien itsenäisempänä toimintana niiden kuuluessa myös muihin Etelä-Suomen verkostoihin. Lahden seudulla onkin havaittavissa vahvaa kuntaperustaista monikeskuksisuutta.

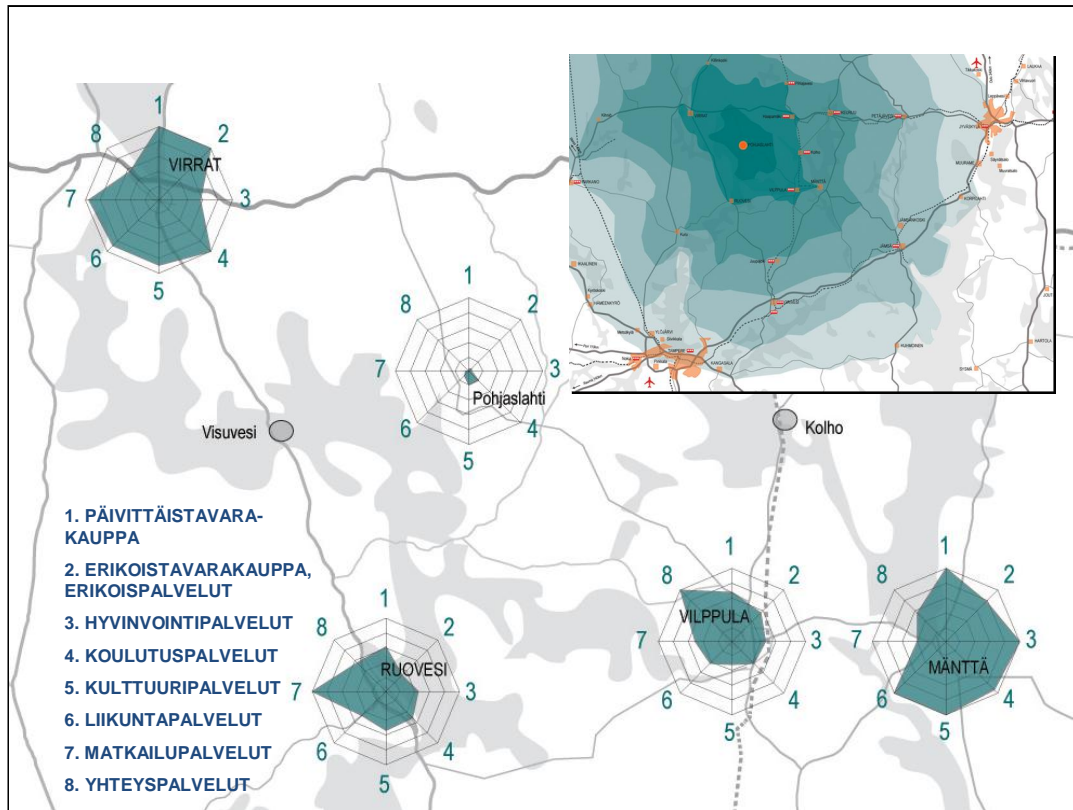

Monikeskuksisuus kaupunkiseutujen ulkopuolella - case Ylä-Pirkanmaa

Kun siirrytään loitommalle suurista kaupunkiseuduista vahvoine keskuskaupunkeineen, ilmenee monikeskuksisuus uudella tavalla. Monikeskuksinen rakenne voi koostua kuntakeskuksista tai pikkukaupungeista, miksei myös elinvoimaisista kylistä. Oleellista on se, että näillä on jokin toiminnallinen yhteys. Ylä-Pirkanmaan tapauksessa tuo yhteys näyttäisi syntyvän maaseutua tukevan palvelurakenteen varaan. Asiointitutkimusten mukaan alueen pikkukaupungit - Mänttä, Ruovesi, Vilppula ja Virrat (vaikka ovatkin kuuluneet samaan seutukuntaan) – eivät juuri hae palveluita muista alueensa pikkukaupungeista, vaan mieluummin Tampereelta tai Tuurin kauppakeskuksesta. Sen sijaan maaseutualueilta näiden kaupunkien palveluja näytettäisi käytettävän suhteellisen tasapuolisesti, kuntarajat ylittäen, kuten Kyt kylä 1 ja Kyt kylä 2-tutkimukset osoittavat (Hynynen & Kervinen 2006, Hynynen 2007, Hynynen & al. 2008). Tosin asiointiliikenteen kattava selvittäminen edellyttäisi koko alueen liikkumisdatan keräämistä; ei ainoastaan muutamasta kylästä, eikä pelkästään kuntarajat ylittävän asioinnin monitorointia, vaan kaikkien alueen keskusten välillä tapahtuvan liikkumisen kartoittamista.

Maaseudun dynaaminen arki

Kyt kylä 1-tutkimus antaa kuitenkin viitteitä siitä, että maaseutu on päivittäin liikkeessä, sillä arjen palveluverkko on harventunut aluerakenteen keskittymisen myötä. Tämä herättää kysymyksen, voiko maaseututaajamien yhdyskuntarakennetta tarkastella pelkästään paikallisuuksiin keskittyen. Dupuyn (2008) sosiotekninen malli tarjoaa mahdollisuuden analysoida yhdyskuntarakennetta myös liikkumisvirrat huomioiden. Mallin soveltaminen tuottaa rakenteesta kuvauksen, joka nostaa esiin noodeja ja linkejä, joiden dimensiot ovat suhteessa käyntitiheyksiin. Koska maakunnan keskuskaupunki on kaukana, nousevat pikkukaupungit

palveluvarustuksensa ansiosta väistämättä rakenteen keskeisiksi elementeiksi. Vaikka monikeskuksisuuden kaikki kriteerit eivät täytykään, on rakenne monikeskuksinen siinä mielessä, että keskusten yhteenlaskettu palvelutaso tarjoaa vaihtoehdon pelkästään Tampereelle suuntautuvaan asiointiin. Tämän seikan tunnistamisella on merkitystä myös tulevia aluekehitystoimia ja –politiikkaa ajatellen.

Pikkukaupunkiverkko palvelurakenteena

Kunkin keskuksen palveluprofiili kuvattiin radar-diagrammilla. Kyseinen diagrammi muodostuu säteittäisistä akseleista, joista kukin kuvaa yhtä palveluluokkaa. Kukin akseli saa täyden arvon siinä keskuksessa, jossa on paras palvelutarjonta kyseisessä kategoriassa. Muiden keskusten vastaava kategoria suhteutetaan tähän maksimiarvoon prosentteina. Tuloksena saadaan diagrammeja, jotka kuvaavat kutakin keskusta –Mänttää, Ruovettä, Vilppulaa ja Virtoja – sekä palvelutyypin että –määrän suhteen. Keskusten palveluprofiilit ovat jonkin verran erikoistuneet. Osittain tätä voi selittää sijaintitekijöillä ja paikallisilla resursseilla, osittain kilpailutekijöillä:

- Vilppulan yhteyspalvelut ovat korkealla tasolla, sillä keskuksessa sijaitsee rautatieasema, jolla on päivittäistä henkilöliikennettä; muut keskuksset ovat linja-autoliikenteen varassa;
- Ruoveden ja Virtain matkailupalvelut on pisteytetty korkealle Näsijärven ja Tarjanneveden vesireittien ansiosta;
- Vilppulan ja Mäntän palveluprofiilit täydentävät toisiaan; lyhyen välimatkan vuoksi kilpailussa ei olisi mieltä;
- Virrat on palveluprofiilin suhteen omavaraisempi kuin muut keskuksset johtuen pidemmistä etäisyyksistä suurempiin keskuksiin;

Saavutettavuus

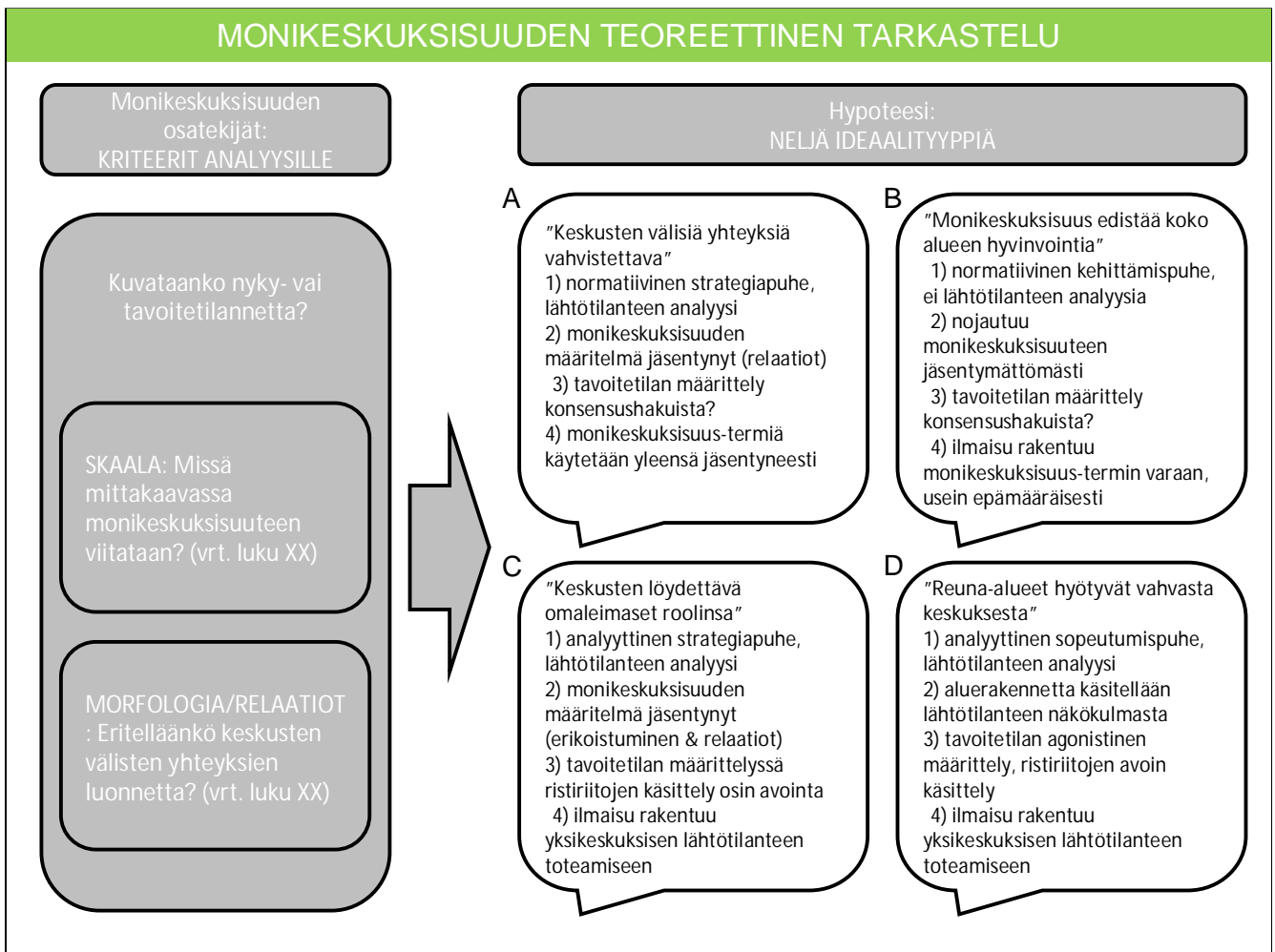
Ylä-Pirkanmaan pikkukaupunkiverkostolla on hyvä sisäinen saavutettavuus henkilöautolla, ja kaksi suurta kaupunkia sekä näiden lentokentät (Tampere ja Jyväskylä) sijaitsevat 1-1,5 tunnin säteellä (ks. ed. sivu: kartan verhokäyrät 15 min välein). Pikkukaupunkiverkoston joukkoliikennehubi on Vilppula, josta on junayhteys (=kiskobussi) Tampereelle kolmesti päivässä. Muilta osin alue on linja-autoliikenteen varassa.

Tarjanteen kaupunki

Ylä-Pirkanmaan pikkukaupunkiverkon tarjoamat mahdollisuudet ymmärrettiin myös joissakin paikallishallinnon osissa, kun alueella laadittiin PARAS-hankkeeseen liittyviä suunnitelmia 2000-luvun puolenvälin jälkeen. Virtain silloinen kaupunginjohtaja Tapani Leppänen lanseerasi vuoden 2007 esityksessään neljästä kunnasta mahdollisesti syntyvän uuden kunnan Tarjanteen kaupungiksi. Uusi kaupunki olisi Suomessa 50 suurimman joukossa 24000 asukkaallaan, työpaikkoja olisi 9500, työpaikkaomavaraisuus 97,5%, koulutustarjontaa olisi ollut mahdollista kehittää, samoin yhdistymisavustus olisi tarjonnut alkupaukun monenlaiselle muullekin kehittämiselle. Tuolloin näytti siltä, että Ruovesi vastusti eniten hanketta, mutta lopulta hanke kaadettiin Virroilla, jossa järjestettiin mielenosoituksia itsenäisyyden menettämistä vastaan. Prosessin tuloksena vain Mänttä ja Vilppula liittyivät yhteen vuoden 2009 alussa Mänttä-Vilppulan kaupungiksi.

Yhdyskuntarakenteen näkökulmasta liitoshanke olisi tarjonnut paremmat mahdollisuudet alueen ja sen keskusten tasapainoiselle kehittämiselle, mutta kuntaidentiteettiin ja paikallispolitiikkaan liittyvät näkökohdat menivät tuolloin edelle. On mahdollista, että yhdyskuntarakenteen ei noussut oikealla tavalla mukaan asiasta käytyyn keskusteluun.

MONIKESKUKSISUUDEN TEOREETTINEN TARKASTELU

Monikeskukksisuuden analyttiset ja normatiiviset määritelmät

Monikeskukksisuus-termiä käytetään paitsi analyttisissä ja kuvailevissa, myös normatiivis-poliittisissa yhteyksissä. Termin normatiivinen käyttö poliittisen tavoitteenasettelun kuvailun tai asettamisen mielessä ei ole sinänsä ongelmallista, mutta käsitteellistä epäselvyyttä voi seurata esimerkiksi siitä, ettei monikeskukksisuus-käsitteellä kulloinkin itse asiassa tarkoiteta (vrt. Meijers 2008; Davoudi 2003). Tutkijat eivät myöskään ole yksimielisiä siitä, onko monikeskukksisen rakenteen tavoittelu järkevää taloudellisen kilpailukyvyn, ympäristövaikutusten tai edes alueellisen tasapainon näkökulmasta (Meijers 2008, Vandermotten et al. 2008).

Keskeiset monikeskukksisuuden osatekijät

Eskelinen ym. (2005), monien muiden tutkijoiden tavoin, pyrkivät jäsentämään käsitettä talous- ja aluemaantieteen perinteistä käsin: he erottavat toisistaan morfologisen, esimerkiksi kaupunkien kokoon perustuvan, ja toisaalta niiden välisiin yhteyksiin perustuvan tavan ymmärtää monikeskukksisuus. Toinen keskeinen kysymys liittyy tarkastelun mittakaavaan. Myös monikeskukksisuuden diskursiivisia ilmentymiä arvioitaessa on päädytty samankaltaisiin johtopäätöksiin. Arvioitaessa monikeskukksisuus-käsitteen määritelmiä, on syytä ottaa huomioon kaksi keskeistä tekijää:

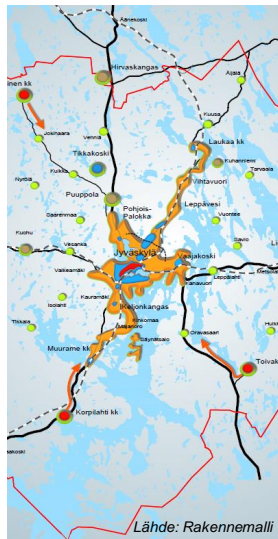
- Millä *skaalalla* termiä käytetään (esim. EU, kansallinen, maakunnallinen)?
- Onko kyse keskusten välisistä *relaatioista vai morfologisesta*, ns. kriittisen massan saavuttamiseen perustuvasta monikeskukksisuuden määritelmästä?

Asiakirja- ja sanomalehtikirjoittelun analyysi ja erilaisten ilmenemismuotojen tyypittely perustuu näiden kahden tekijän varaan. Kiinnittämällä huomio näihin tekijöihin voidaan arvioida, pyritäänkö tekstissä kuvaamaan esimerkiksi aluerakenteen nyky- vai tavoittilaa. Analyysin tavoitteena on myös arvioida ilmenemismuotojen normatiivisuutta, ja toisaalta sitä, voiko myös vahvasti poliittinen lähestymistapa perustua usein yksikeskukksisen lähtötilanteen kriittiseen analyysiin.

MONIKESKUKSISUUS ALUEELLISISSA KONTEKSTEISSA – JYVÄSKYLÄ

Esimerkkejä puhetavoista:
A1 poliittinen puhe –
monikeskuisuus-termini
nojaava

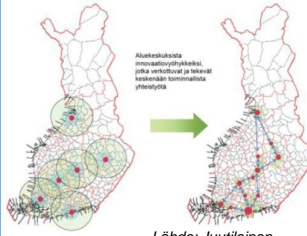
”Monikeskuisuus edistää
koko alueen hyvinvointia”
•Lähtötilanteen analyysi ja
tavoitteenasettelu vaikea
erottaa toisistaan.
•Kytkeytyy
monikeskuisuuteen ja/tai
monikeskuisuus-termini
epämääräisesti.

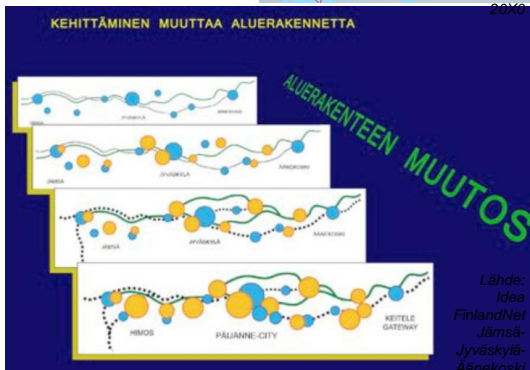
Lähde: Rakennemalli 2010

Esimerkkejä puhetavoista:
A2 poliittinen puhe –
teoriaan nojaava

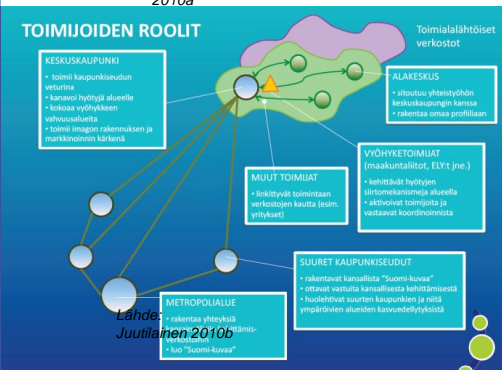
”Keskusten välisiä yhteyksiä
vahvistettava”
•Lähtötilanteen analyysi ja
tavoitteenasettelu
erottettavissa toisistaan.
•Skaalaan ja relaatioihin
pyritään teoreettisesti
kiinnittämään huomiota,
sisällöllisesti kuitenkin
jäsenytymätömästi.

Lähde: Juutilainen 2010a

Lähde: Idea FinlandNet Jämsä-Jyväskylä-Ahvenkoski

Lähde: Juutilainen 2010b

Analyysi tuotti neljä ideaalityyppiä, jotka kuvastavat kärjistetyksi erilaisten havaintujen puhetapojen ominaispiirteitä. Tyypittelemällä ei ole tarkoitus tiukasti kategorisoida aineistoa, tai osoittaa, että kaikki puhetavat olisivat yhtä yleisiä. Sen sijaan tyypittelyllä havainnollistetaan ja jäsennetään keskeisiä monikeskuisuus-termini liittyviä, tai sille rinnasteisia puhetapoja, joita voi yhdestäkin asiakirjasta löytyä useita. Useat asiakirjat sisälsivätkin usein toisilleen ristiriitaisia lähestymistapoja.

IDEAALITYYPIT **Huom! LUONNOS 10.1.2011!**

A1: Poliittinen puhe – monikeskuisuus-käsitteeseen nojaava

Puhetapa pyrkii kuvaamaan demokraattisesti määriteltäviä normatiivisia, alueelliseen tasapainoon liittyviä tavoitteita monikeskuisuuden termiä painottaen. Käsite monikeskuisuuden kulloisestakin määritelmästä on kuitenkin usein jäsenytymätön, esimerkiksi suoraan valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista lainattu. Poliittista päätöstä siitä, millä mittakaavatasolla ja missä määrin yleistä monikeskuisuuden tavoitetta edistetään, ei ole tehty tai sitä ei nähdä tarpeelliseksi tehdä. Keskusten välisiä yhteyksiä (eri mittakaavatasoilla olevien) keskusten välillä ei ole jäsennetty. Myöskin yhteydet ulkomaailmaan (relaatiot ja virtaukset) saatetaan ymmärtää maakunnan rajojen tuntumassa tapahtuvana yksityiskohtaisena suunnitteluyhteistyönä.

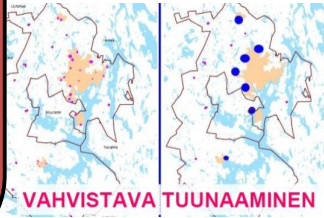
Muun muassa useat Keski-Suomen maakuntaliiton suunnittelu- ja kehittämisdokumentit olivat esimerkkejä asiakirjoista, joissa tällaista puhetapaa käytettiin.

A2: Poliittinen puhe – teoriaan nojaava

Puhetapa tähtää strategiseen ohjauvuuteen kuvailemalla aluerakennetta yleisellä tasolla verkostoajattelun pohjalta: Tällaisissa kehittämistoimintaan kytkeytyvissä normatiivisissa julkilausumissa monikeskuisuustematiikkaa lähestyttiin erityisesti keskusten välisten yhteyksien näkökulmasta. Vaikka lähtötilanteen tapauskohtaista pohdintaa ei voi pitää erityisen analyttisenä tai pohdiskelevana, kuvailtiin mm. tulevaisuuden haasteita keskeisten teoreettisten monikeskuisuuden elementtien näkökulmasta eritellysti: yhteyksien ja virtojen merkitystä korostettiin esimerkiksi ”toiminnallisuuden” ja ”verkostoitumisen” kaltaisten termien avulla.

Esimerkkejä puhetavoista:
B1 analyttinen puhe – teoriaan nojaava

”Keskusten löydettävä omaleimaiset roolinsa”
•Lähtötilanteen analyysi jäsentynyt, tavoitteenasettelu kuitenkin jäsentymätön.
•Aluerakenteeseen liittyviä haasteita pyritään käsittelemään strategisesti.
•Ilmaisu rakentuu osittain yksikeskuisuuden elementtien varaan.

Lähde: KymppiR

Innovaatiokeskittymät edellyttävät syntyäkseen riittävän väestö- ja yrityspohjan sekä korkeatasoista tutkimusta ja koulutusosaamista, käytännössä laadukkaan yliopiston. Suomessa potentiaalisia innovaatiokeskittymiä voisivat pääkaupunkiseudun ohella olla Tampere, Turku, Oulu, Jyväskylä ja Kuopio.

Innovaatiokeskittymissä panostetaan muutamalle vahvuusalueelle, jossa on huippuluokan osaamista ja siihen perustuvaa innovatiivista yritystoimintaa. Innovaatiokeskittymällä on merkittävää aluekehitysvaikutusta, joka vyöhykkeittäin vaikuttaa ympäriväen talousalueeseen ja maaseutuympäristöön.

Lähde: Idea FinlandNet Jämsä-Jyväskylä-Äänekoski

Esimerkkejä puhetavoista:
B2 analyttinen puhe – sopeutumiseen tähtäävä

”Reuna-alueet hyötyvät vahvasta keskuksista”
•Lähtötilanteen analyysi ja tavoitteenasettelu: jäsentyneitä ja erotettavissa toisistaan.
•Aluerakenteeseen liittyviä haasteita käsitellään sopeutumisen näkökulmasta.
•Ilmaisu rakentuu yksikeskuisuuden lähtötilanteeseen pragmaattisesti.

Kaikki toimialat yhteensä

66 % työpaikoista (60 % väestöstä) = 12 % alueesta

Lähde: Keski-Suomen maaseutustrategia 2030

Keskusseudun vaikutuspiiri laajenee, mutta maaseutualueesta suuri osa omaehtoisen kehityksen varassa

Keskusseudun vahvistumisen myönteiset vaikutukset ovat ulottuneet varsinaiselle maaseutualueelle ennen kaikkea työssäkäyntimahdollisuuksien kautta. Tämä vaikutuspiiri ei kuitenkaan yllä kovin kauas keskusseudusta (kuvio 3), vaikka liikenneyhteyksien, joustavien työtehtävien ja työvälineiden kehittämisen (etätyö) myötä piiri voi vielä laajentua myös tulevaisuudessa. Valtaosa Keski-Suomen varsinaisista maaseutualueista on kuitenkin tämän merkittävimmän keskusvaikutuksen ulkopuolella, omien ratkaisujensa ja kehityskulkujensa varassa eläviä alueita.

Lähde: Keski-Suomen maaseutustrategia 2030

Verkosto-ajatteluun liittyvän erikoistumisen merkitystä korostetaan: keskusten profiloituminen Verkosto-ajatteluun liittyvän erikoistumisen merkitystä korostetaan: keskusten profiloituminen koettiin tavoitteenasettelun yhteydessä tärkeäksi. Toisaalta kuten sanottua, esimerkiksi toiminnallisuuden tai ”verkostoitumisen” kaltaisten termien sisältöinen, tapauskontainen ”verkostoitumisen” kaltaisten termien sisältöinen, tapauskontainen merkitys ja usein avoimeksi. Ideaalityyppöisen puhetapa A2:n kaltaisia julkilauseumia esintyi esimerkiksi Jämsä-Jyväskylä-Äänekoski-kehityskäytävään liittyvissä julkaisuissa.

B1: Analyttinen puhe – teoriaan nojaava

B1: Analyttinen puhe – teoriaan nojaava

Ilmaisu rakentuu paitsi keskusten erikoistumiseen, myös hierarkkisen ja yksikeskuisen lähtötilanteen toteamisen ja analyysin varaan jäsentyneesti. Julkilausumat pyrkivät piirtämään kuvaa aluerakenteesta toiminnallisuudesta niin että eri alueet löytäisivät keskinäisessä verkostossaan omat roolinsa – keskinäisessä verkostossaan omat roolinsa – siitakin huolimatta, että jäsentyneellä visioilla mahdollisen työnjaon tai erikoistumisen sisällöstä ei juuri ilmene. Niinpä lähtötilanteen jäsentyneestä analyysistä huolimatta, normatiiviset motiivit eivät aina ole selkeästi luettavissa: mihin lähtötilanteen jäsentyneellä pyritään jos pyritään? mihin lähtötilanteen jäsentyneellä pyritään jos pyritään?

Monikeskuisuus-terminä ei käytetä, esimerkiksi lähtötilanteen kuvaamiseen termi soveltuu Keski-Suomen Monikeskuisuus-terminä ei käytetä, esimerkiksi lähtötilanteen kuvaamiseen termi soveltuu oloissa harvoihin etenkin morfologisesta kriittisen massan saavuttamisen näkökulmasta. Kuitenkin, esimerkiksi kaupan suuryksiköiden sijoittumista ja yleiskaavoja koskeissa julkilausumissa nousee esiin ajatus kaupunkiseudun sisäisestä monikeskuisuudesta. Esimerkiksi valituksissa jotka koskivat Eteri-Portin koskeissa julkilausumissa nousee esiin ajatus kaupunkiseudun sisäisestä monikeskuisuudesta. Esimerkiksi valituksissa, jotka koskivat Eteri-Portin kaupakeskusta, hanketta perusteltiin kaupunkiseudun sisäisen aluerakenteen tasapainottamisella.

B2: Analyttinen puhe – sopeutumiseen tähtäävä

Puhetapa analyttinen puhe sopeutumiseen tähtäävä heijastaa vaikutuksiaan ydinalueensa ulkopuolelle. Tasapainoisen aluerakenteen edellytyksenä on omaehtoinen alueen ominaispiirteisiin perustuvien vahvuuksien hyödyntäminen mikä luo myös sryjäisemmille seuduille edellytyksiä pärjätä niin kansallisessa ulkopuolella tasapainoisen aluerakenteen edellytyksenä on omaehtoinen alueen ominaispiirteisiin perustuvien vahvuuksien hyödyntäminen, mikä luo myös sryjäisemmille yhteistyä ja virtauksia maakunnan ja Suomen rajojen ulkopuolisiin keskuksiin (skaala- ja relaationäkökulma). keskuksen vahvuudet ovat kuitenkin avainasemassa luotaessa yhteyksiä ja virtauksia maakunnan ja Suomen rajojen ulkopuolisiin keskuksiin (skaala- ja relaationäkökulma).

kuksen. Heinolan ja Orimattilan hyvän kaupunkitason keskukset voimistavat suurkaupunkikeskuksen asemaa eteläisessä Suomessa.

Lähde: Päijät-Häme 2035. Päijät-Hämeen maakuntasuunnitelma

Kansainväliset yhteydet & Lahden seutu
Monikeskuksisuuden käsite kytkeytyy elinkeinostrategiaan

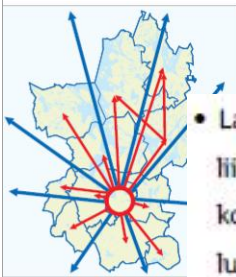
6. Metropolialueen toinen kasvukeskus

• Lahden alue on Suomen johtavien kasvukeskusten joukossa ja sillä on tunnettu oma profiili.

Se on pääkaupunkiseudun jälkeen tärkein ja nopeimmin kasvava alue metropolialueella. Metropolialueen kasvu rakentuu kahden vahvasti verkottuneen keskuksen, Helsingin ja Lahden seutujen, ympärille. Lahden alue on asumisympäristöltään, palveluiltaan ja kulttuuritarjonnaltaan vetovoimainen ja uskottava vaihtoehto pääkaupunkiseudulle – sekä alueen asukkaiden että muualta tulevien näkökulmasta.

Lähde: Lahden alueen kilpailukyky- ja elinkeinostrategia 2009-2015

• Lahden alueella on johtorooli Suomen muotoiluosaamisen ja muotoiluintensiivisen liiketoiminnan kehittämässä. Lahti on Suomen johtava kansallinen ja kansainvälinen kohtaamispaikka tuotteille, yrityksille ja muotoilijoille. Muotoiluosaaminen on Lahden alueen luovan talouden kehityksen kulmakivi.

Lähde: Lahden alueen kilpailukyky- ja elinkeinostrategia 2009-2015

Ympäristöministeriön päätös ja siitä tehdyt valitukset kiinnittyvätkin monikeskuksisuuden eri skaalojen näkökulmasta siis paikalliseen tai maakunnalliseen tasoon. Sen sijaan sanomalehtikirjoittelussa keskustelu siirtyi osittain valtakunnan tasolle; ympäristöministeriön nähtiin jopa tarkoituksellisesti hidastavan maakunnallisia investointeja pääkaupunkiseudun eduksi. Keskusten roolit nähtiin lehtikirjoittelussa toisin sanoen hierarkkisesti: Jyväskylän koettiin olevan ikään kuin alisteisessa suhteessa Helsinkiin. Keskusten väliset virtaukset nähtiin yksisuuntaisina, pääkaupunkiin kohdistuvina virtauksina, eikä yhteyksiä muihin, esimerkiksi kansainvälisiin keskuksiin korostettu.

Kaupan kasvun ja sen tuoman taloudellisen piristysruiskeen nähtiin kytkeytyvän nimenomaan mahdollisuuteen rakentaa kauppakeskuksia. Alueellinen talouskasvu nähtiin eräänlaisena maakunnan ja Helsingin seudun välisenä nolla-summa-pelinä, jossa Jyväskylän seutu voi kamppailla valtakunnallisesta ostovoimaosuuksista nimenomaan keskustan ulkopuolisiin ostokeskuksiin. Aluerakenteen kannalta tämä merkitsisi monikeskuksisuudesta kaupunkiseudun sisäisesti.

Käsitteellisesti epäselvässä argumentoinnissa valitusprosessin eri osapuolet käyttivät perusteluinaan liikenteen vähentämisen tarvetta ("seudun aluerakennetta tasapainottamalla" / "vähentämällä yksityisautoilun tarvetta olemassaolevia keskuksia tukemalla"). Vaikuttaisikin siltä, että viranhaltijaosapuolilla ei ole olemassa yhteistä käsitystä yhdyskuntarakenteen kehittämisen pääperiaatteista; siitä, miten periaatteita voitaisiin parhaiten yhdyskuntarakennetta ohjaamalla toteuttaa. Joka tapauksessa valitusprosessin keskeisissä asiakirjoissa asiaa käsiteltiin samassa paikallis- ja maakuntatason mittakaavassa. Toisaalta sanomalehtikirjoittelussa välittyi näkemys, jonka mukaan ns. nolla-summa-pelissä pärjääminen olisi valtakunnan tasolla osaltaan tarkoittanut hierarkkisen ja Helsinki-keskeisen, yksikeskuksisuuden kehityskulun hidastumista. Mieliopikirjoituksissa esiintyi monenlaisia näkemyksiä, mutta pääkirjoituksissa ja myös muilla osastoilla vastakkainasettelu korostui.

Lahden seudulla monikeskuksisuuden käsite kytkeytyy kansainvälisyyteen

Lahden seudulla analysoitiin erityisesti maakunnallista ja seudullista kehittämistyötä ja elinkeinoelämää koskevia dokumentteja, joissa monikeskuksisuutta lähestyttiin monilla eri mittakaavatasoilla. Monikeskuksisuus-termiä käytettiin valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden referoinnin yhteydessä, mutta myös luotaessa skenaarioita maakunnan toivottavista kehityskuluista.

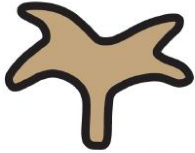
”Mielestäni Lempäälän näkemykset on rakennemallissa saatu hyvin esiin.

Kokonaisuuden kannalta on erinomainen asia, että suunnitelmassa on pystytty sijoittamaan tulevista kasvusta puolet Tampereelle. Viime vuosina kehyskuntien kasvu on ollut palvelujen ja kunnallistalouden kannalta liiankin nopeaa. Tämä koskee myös Lempäälää.”

Lähde: Olli Viitasaari, Lempäälän kaupunginjohtaja Tampereen kaupunkiseutu –juttusarja paikallislehdissä

Tiivistävä kaupunkiseutu

Joukkoliikennekäytäviin tukeutuva kaupunkirakenne

Monikeskuisinen kaupunkiseutu

Kuva. Periaatemallit rakennemallivaihtoehdoista

Lähde: Tampereen kaupunkiseudun rakennesuunnitelma 2030

Pirkanmaan sisäinen aluerakenne ja sen sijainti Etelä-Suomen kasvuyöhykkeellä luovat hyvät kehittämisen ja suunnittelun lähtökohdat. Maakuntakaavassa pyritään entisestään vahvistamaan näitä Pirkanmaan luontaisia vahvuuksia kuten maakunnan kansallisesti edullista sijaintia Etelä-Suomen kehitysvyöhykkeiden leikkauspisteessä, kehittyntä päätie- ja -rataverkkoa sekä toimivaa aluerakennetta. Erityisesti maakuntakaavassa pyritään tukemaan maakunnan veturin Tampereen kaupunkiseudun kehitysdynamiikkaa alueen vetovoimaisuuden turvaamiseksi kiristyvässä kansallisessa ja kansainvälisessä kilpailussa.

Lähde: Pirkanmaan 1. maakuntakaava, kaavaselostus

Raideliikenne & Tampereen seutu

Nopean kasvun takia monikeskuisuus määritellään uhkana

Maakuntakaavassa liikenteellisesti edullisille alueille liittyvien läheisyyteen osoitetut kehittämisalueet parantavat maakunnan elinkeinojen kilpailukykyä, tarjoavat edellytyksiä uusien työpaikkojen toimintojen sijoittumiselle. Näin liikenteellisesti edulliset kehittämisalueet osaltaan tukevat maakunnan tasapuolista kehitystä ja parantavat aluetaloutta ja kansalaisten elinoloja. Toisaalta ne saattavat myös hajauttaa yhdyskuntarakennetta ja huonosti toteutettuina vaikeuttaa valtakunnallisen liikenteen sujuvuutta.

Lähde: Pirkanmaan 1. maakuntakaava, kaavaselostus

Aktiivinen maapolitiikka on kuntien kaavoituksen rinnalla keskeinen keino rakennesuunnitelman toteuttamiselle. Tätä tarkoitusta varten rakennesuunnitelman toteuttamishjelmassa kuvataan myös kuntien yhdessä valmistelemaat maapolittiset periaatteet.

Lähde: Tampereen kaupunkiseudun rakennesuunnitelma 2030

- Asuinrakentamisen painopiste on selkeästi Tampereen kantakaupungissa ja sen tuntumassa, valtakunnanosakesuuden painoarvoa ja kilpailukykyä vahvistetaan. Tampere ottaa merkittävän osan kaupunkiseudun asumisen monimuotoisesta kasvusta vastuulleen.

Lähde: Tampereen kaupunkiseudun rakennesuunnitelma 2030

”Tavanomaiseen” tapaan monikeskuisuutta, yleisen tason tavoitteena, korostettiin esimerkiksi maakuntasuunnitelmassa, aina kylätasolta alkaen. Toisaalta dokumentista nousi esille monikeskuisuuden monitahoisuus: sen keskeisiin elementteihin, relaatioihin ja skaalaan, sekä niiden kontekstiriippuaiseen sisältöön kiinnitettiin huomiota sekä paikallisella että kansallisella/kansainvälisellä tasolla. Tältä osin huomioida monikeskuisuudesta eivät luoneet dokumenttiin käsitteellistä epäselvyyttä, etenkin laajemman mittakaavan asioissa. Tosin myös Päijät-Hämeessä maaseudun kehittämisessä kytkös havaittujen haasteiden ja ehdotettujen strategioiden välillä vaikuttaa näennäiseltä – siitäkin huolimatta, että teoreettisesti monikeskuisuutta käsitellään jäsentyneesti.

Muutamia ilmenneitä puhetapoja Lahden seudun aineistosta

Päijät-Hämeessä monikeskuisuudesta puhuminen vaikuttaa luonteeltaan. Erityisesti toiminnallisesta näkökulmasta käsin on ilmeistä, että seudun asema osana laajempaa monikeskuisuutta kokonaisuutta rakentuu nimenomaan yliseudullisten yhteyksien ja virtojen varaan. Maantieteellinen sijainti Helsingin ja Pietarin välimaastossa ”pakottaa” pohtimaan keskusten välisiä yhteyksiä. Näiden yhteyksien sisältöä on pyritty avaamaan seudun ja keskustaajungin omista vahvuuksista käsin. Toisaalta, myös maakunnan sisäistä monikeskuisuutta on maaseutukyliä osalta pohdittu erikoistumisen näkökulmasta, minkä vuoksi kyläkeskusten omaehtoisen kehittämisen merkitys korostuu. Onko suhteellisen analyttinen ote monikeskuisuuden elementteihin tarttunut valtakunnantason tarkastelusta paikalliseen tarkasteluun? Lahden seudun aineistossa on havaittavissa useita eri puhetapojen ideaalityyppien elementtejä: dokumenteille tyypillinen puhe nojaa leimallisesti teoriaan (ideaalityyppi B2), vahvasti strategisesta ja visioivasta otteesta huolimatta (A2).

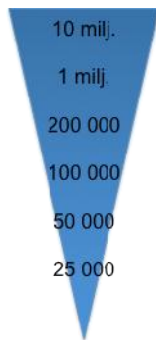
Nopean kasvun Tampereen seudulla monikeskuisuus määritellään uhkana

Tampereen seudulla strategisen suunnittelun kysymykset ovat jo vuosikautia kytkeytyneet erityisesti liikennejärjestelmään. Myös seudun rakennemallityötä valmisteltiin rinnakkaisesti Tampereen seudun liikennejärjestelmäsunnittelun (TASE 2025) kanssa. Keskeinen huomio Tampereen seudun esimerkkitapauksessa on se, että etenkin ns. rakennesuunnittelutyössä monikeskuisuus, tulevaisuuden yhdyskuntakehitystä kuvaavana käsitteenä, liittyi ajatukseen hajautuvasta yhdyskuntarakenteesta. Rakenteen tiivistymistä monikeskuisuuden ei koeta esimerkiksi eri rakennemallivaihtoehtojen kuvauksen yhteydessä kuvaavan.

MONIKESKUKSISUUDEN TEOREETTINEN TARKASTELU

Mittakaavan ulottuvuudet

mittakaava kokona

mittakaava (hierarkia)tasoina

mittakaava suhteina

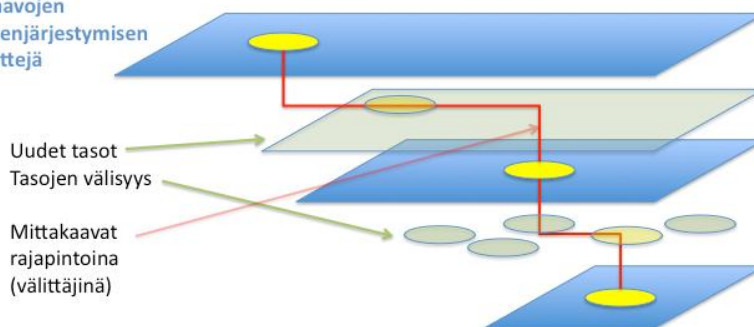

Raja-arvot, koko-
luokat, rankingit

tasojen ominaisuudet, rajat sekä
tasojen väliset suhteet

tason vaikutus toimijoiden
rooleihin ja keskinäisiin
suhteisiin, keskeisiin
asiakokonaisuuksiin

Mittakaavojen uudelleenjärjestymisen elementtejä

- Valtiollinen yhtenäisyys on väistymässä hajautetun ja suhteellisen itsenäisen nodaalisen päätöksentekomallin tieltä. Osin tämä johtuu edellisestä moninaisuudesta, osin seurauksena devolutiivisesta politiikasta (pätöksenteon siirtämisestä lähelle käsiteltäviä asioita).
- Hallinnon territoriot eivät enää ole toisensa pois sulkevia, vaan eri hallinnon toimijat operoivat yhä enemmän toistensa lomassa. Seurauksena on mittakaavojen välisiä ja sisäisiä päällekkäisyyksiä, joiden välisiä suhteita voidaan käsitellä lähinnä hallinnan ja metahallinnan keinoin. Samalla toimijoiden itsenäisyys on poistumassa ja auktoriteeteista on muodostumassa "jaettuja". Niinpä eri asioita hoitamassa saattaa olla monen tasoisia mutta samankaltaisia toimijakokoonpanoja, ja samaa asiaa voidaan käsitellä lukuisissa eri verkostoissa.

"Taso" on institutionalisoitunut mittakaava

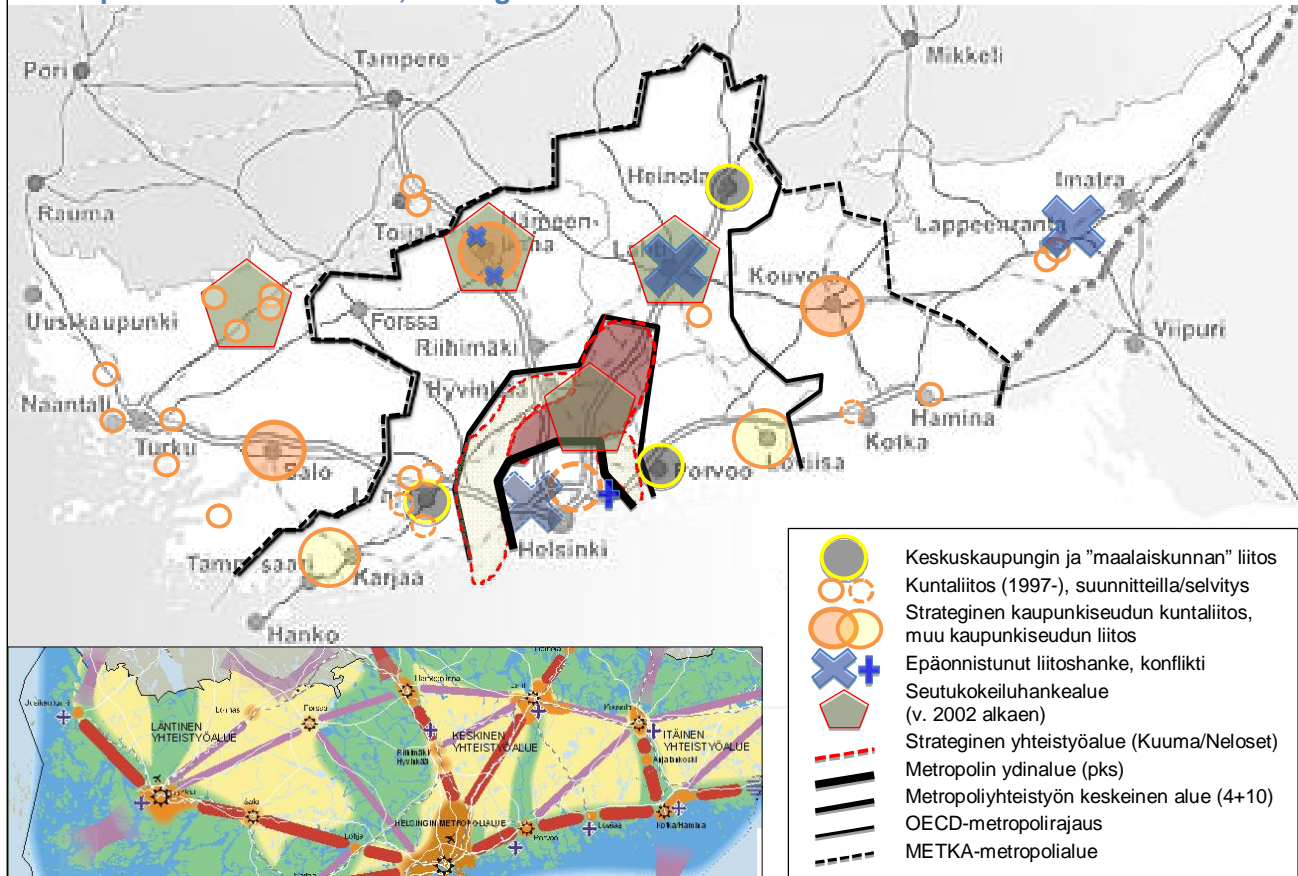
Mittakaavaa voidaan tarkastella sekä sen relationaalisen, virtoja käsittelevän, että diskursiivisen, "roolin" kautta (Howitt 2003). Mittakaava käsittää sekä tilallisen elementin (kokoluokka) että hierarkisen komponentin (mittakaavataso).

Mittakaavat muovaavat maantieteellistä ajattelua ja täten monikeskuisuuden määrittelyä (Paasi 2004). Uudet "tasojen väliset" mittakaavat (sekä uudet tasot että tasojen välissä) syntyvät sosiaalisten todellisuuksien tarpeista, poliittisten uudelleenmäärittelyjen ja valtapolitiikan kautta (Salet 2008). Institutionalisoituneiden mittakaavojen vaikutus on suuri, usein ao. mittakaavat määrittävät myös verkostoitumisen tasoja (Paasi 2004)

Mittakaava voidaan nähdä myös eri tasoilla muodostuvien rajapintojen kautta. Nämä rajapinnat toimivat eri verkostojen ja mittakaavatasojen välisinä kohtauspintoina, joiden avulla eri mittakaavatasojen toimijat ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Niinpä eri mittakaavatasot ovat vuorovaikutuksessa toistensa kautta juuri siinä kontekstissa, jossa eri tasot kohtaavat. Näin esim. kansainvälisissä verkostoissa toimiminen rakentaa (*co-produce*, ks. Howitt 1998) myös paikallisuutta toimijan paikallisten linkkien avulla.

MONIKESKUKSISUUS ALUEELLISISSA KONTEKSTEISSA – LAHTI

Metropolialueen mittakaava; strategisia uudelleenskaalauksia

Monikeskuisuus eri mittakaavoissa – case Lahden seutu

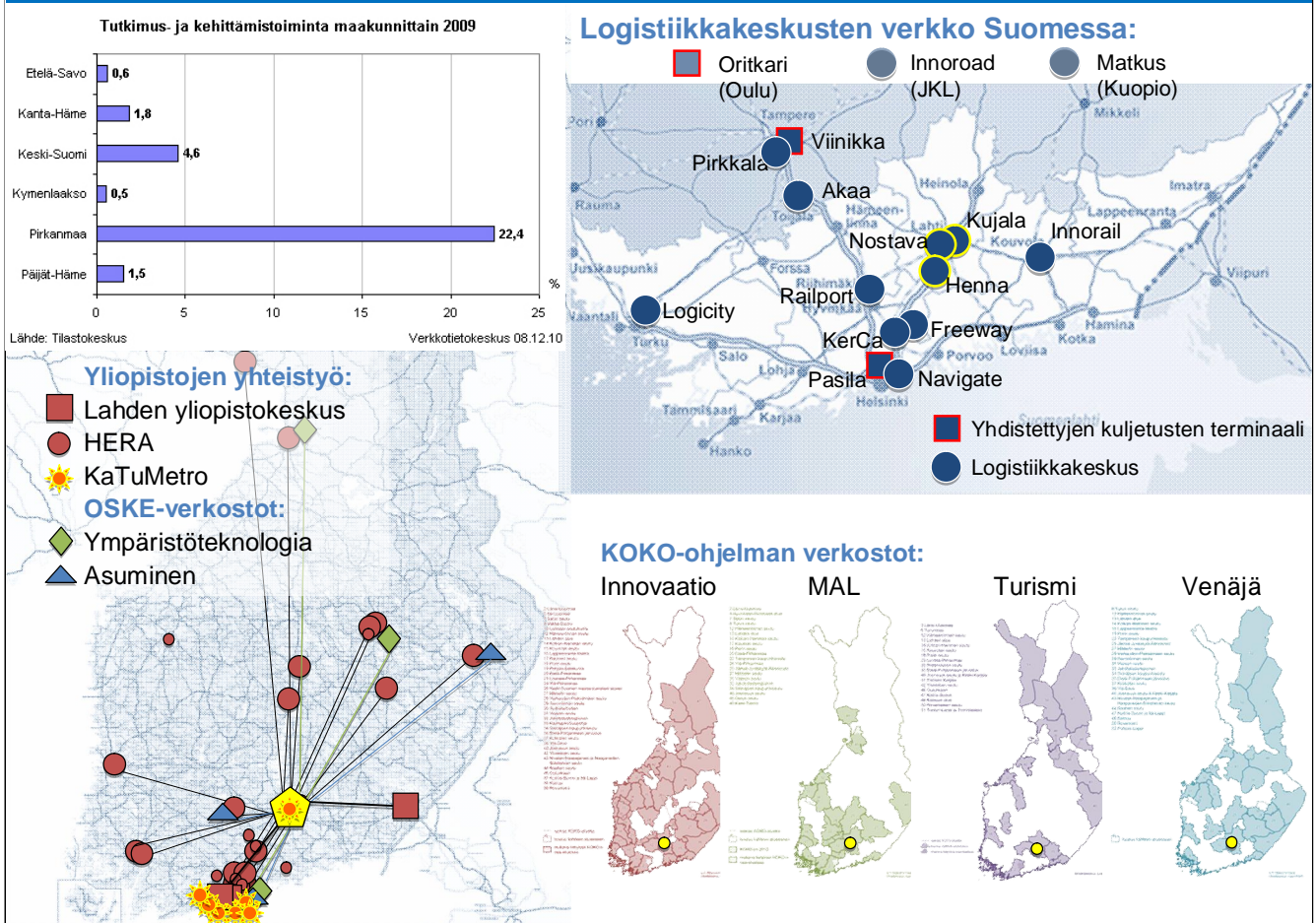
Lahden seudun tarkastelussa lähtökohdaksi on ollut hahmottaa Lahden seudun asemaa osana monikeskuisista ja monikeskuisistuvaan Helsingin metropolialuetta. Ajatus pääkaupunkiseudun laajenemisesta yliseudulliseksi metropolialueeksi on suhteellisen uusi, ensimmäiset metropoliviittaukset ovat peräisin 1990-luvulta (esim. Schulman & Verwijnen 1992) ja varsinaisesti metropoliajattelu otti tulta vasta 2000-luvun alussa (esim. ELLI 2003). Todellista virtoihin perustuvaa metropolisaatiota on nähty vasta 2000-luvulla, ja nämä virrat ovat edelleen pääosin yksisuuntaisia, lukuun ottamatta metropolin ydinaluetta. Kautta 2000-luvun metropolialue on laajentunut neljän kaupungin pääkaupunkiseudusta käsittämään 40 tai jopa 70 kuntaa. Viimeisimpien rajausten mukaan (tavoitteellinen) metropolialue käsittää Uudenmaan, Kanta-Hämeen, Päijät-Hämeen ja Kymenlaakson maakunnat. Metropolin laajenemissuunnat ovat yhtäältä päärajojen (Hämeenlinna-Tampere, Lahti, Kirkkonummi), toisaalta E18-väylän suunnissa (Lohja, Porvoo). Näkemys metropolialueen monikeskuisuudesta perustuu suurimpien keskuksien fyysiseen verkostoitumiseen ja kunkin keskuksen "vaikutusalueen" hierarkkiseen kehitykseen.

Metropolialueen strateginen kilpailu – uudelleenskaalauksia

Rinnan metropoli-käsitteen kehittymisen myötä on nykyisellä metropolialueella nähty viimeisten reilun vuosikymmenen aikana lukuisia kehityskulkuja, joiden tarkoituksena on ollut tavalla tai toisella vastata muuttuneen toimintaympäristön asettamiin vaatimuksiin. Strategista yhteistyötä kaupunkiseuduilla on edistetty niin allianssien (KUUMA, Neloset), hallinnollisten kokeilujen (Seutukokeilut) kuin kuntaliitostenkin kautta. Yhtenä pääasiallisena tavoitteena näissä on ollut skaalata seutuja uudelleen, kehittää lisää painoarvoa niin väestöllisesti, poliittisesti kuin elinkeinoelämänkin kannalta, ja näin mahdollistaa kilpailukyvyyn säilyminen tai paraneminen laajenevalla metropolialueella.

Tässä tarkastelussa Lahden seudun vahvuudet (sijainti, saavutettavuus, koko) ja seudullisen yhteistyön pitkät perinteet ovat tähän asti riittäneet sen aseman säilyttämiseksi kovenevassa kilpailussa. Keskeisen alueen aktiiviset strategiset kumppanuudet (Metropolihallinnon ja -hallinnan kehittäminen etunenässä) sekä kilpailevien kaupunkiseutujen kuntaliitosten viitoittama strateginen kehittyminen (joka sekään ei toki ole ollut ongelmatonta) luovat kuitenkin uudenlaisia keskusalueita, joiden kyky toimia ja aikaansaada muutoksia saattaa jo lähitulevaisuudessa muodostaa uusia houkuttelevan kilpailukykyisiä kohteita. Samalla Lahden alueen nykyiset näkyvät yhteistyön ongelmat saattavat korostua ja jättää yhteistyön saavutukset varjoonsa.

MONIKESKUKSISUUS ALUEELLISISSA KONTEKSTEISSA – LAHTI

Lahden seudun toimijat osana yliseudullisia verkostoja

Lahden seudun strategisessa kehittämistyössä on tunnistettu seudullisesti tärkeitä kehittämisaloja (erityisesti ympäristöteknologia, hyvinvointiala, asuminen) jotka nousevat olemassa olevista vahvuuksista niin julkisen kuin yksityisenkin sektorin osalta. Innovaatioiden edistäminen nähdään tärkeimpänä elinkeinopoliittisena seudullisena tehtävänä. Tässä tutkimus- ja tuotekehitystoiminnalla nähdään olevan keskeinen rooli. Niinpä yliopistojen ja korkeakoulujen läsnäolo ja verkottuminen osaksi näitä "avainklustereita" on tärkeä osa strategista kehittämistä, jonka avulla Lahden seudun tulisi nousta varsinaisten yliopistoseutujen kanssa samalle mittakaavatasolle erityisesti T&K-toiminnassa. Lahti onkin mukana monissa metropolialueen verkostoissa, erityisesti yliopistokeskuksen kautta sekä osana tiivistyvää metropolikeskeistä tutkimustoimintaa. Samalla strategisten painoalojen kansalliset ohjelmajohdattavat kehittämisverkostot tuovat Lahden seudulle uusia verkostosuhteita, joissa korostuvat myös metropolialueen ulkopuoliset toimijat.

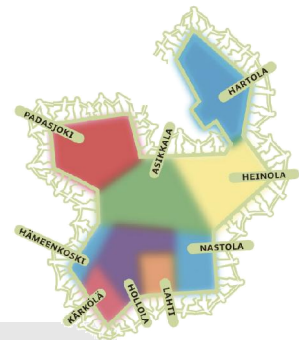
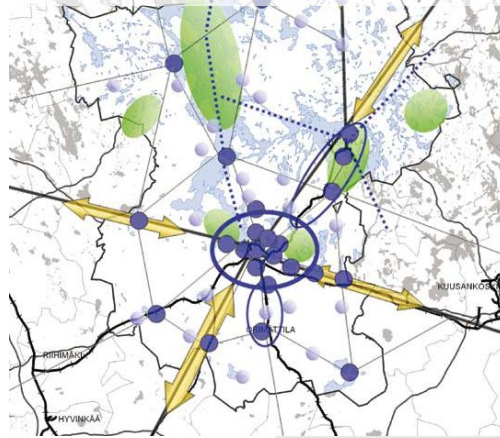
Lahden seudun sijaintia hyödyntää ajatus toimimisesta Sisä-Suomen johtavana logistiikkanaudin. Logistiikkatoimintojen hankkeissa Lahti näyttäytyy osana Etelä-Suomeen nopeasti kehittyvää verkostoa, joka perustuu kilpailuun. Lahden seudulla on käynnissä kolme mittavaa hanketta. Hanketasolla kilpailu on kireintä suhteessa Kouvolan keskukseen ja pääkaupunkiseudun lukuisiin aloitteisiin. Logistiikkakilpailun ydinkysymykset liittyvät pitkällä aikavälillä kansallisen rataverkon kehittämiseen, joka on keskeinen tekijä myös metropolialueen kehityksen suuntautumisen kannalta. Erityisesti jo kuusi vuosikymmentä vireillä ollut nk- HELI-rata voisi muuttaa koko alueen – sekä myös logistiikan - kehittämisen painopisteen.

Kansallisessa mittakaavassa Lahden seudun suuntaus metropolialueelle selkeä, korkeakoulu- ja ammattikorkeakoulu-yhteistyö luo kiinnittymispintoja metropolialueeseen. Elinkeinojen kehittämistyö, olkoonkin pitkälti seudun sisäistä, tukee tätä kehitystä. Erityisesti osaamiskeskusohjelman verkostot kiinnittyvät myös metropolialueen kehittämiskysymyksiin siinä missä KOKO-ohjelma painottuu "provinsiaalisiin" verkostoihin.

Päijät-Hämeen tavoitteellinen aluerakenne

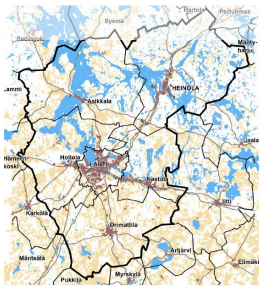
MAL-yhteistyö

Kuntaliitos

Lahden seudun yhteistyön rajauksia:

Rakennemalli 2040

Lahden alueen kilpailukyky- ja elinkeinostrategia

Peruspalvelut

Kuntatekniikka

Mittakaavana Lahden seutu

Vuoden 2010 kuntaliitoskeskustelu on saanut paljon huomiota, ja sen perusteella voisikin tehdä arvion seudun yhteistyön ongelmakohtiin painottuen. Kuntaliitoshankkeiden taustalla on kuitenkin sekä monisyinen ja pitkä seudullinen historia joka sisältää mm. ajatuksen koko maakunnan kokoisesta kunnasta, että pitkät perinteet seudulliselle yhteistyölle. Vuosina 2002-2008 osallistuminen valtakunnalliseen seutukokeiluhankkeeseen toi seudulle kokeiluluonteisen seutuvaltuuston, jolle (sekä seutuhallinnolle) osoitettiin hoidettavaksi olennaisia osia seudun kuntien toiminnasta. Vaikka itse kokeilu lopulta jäi seudulle monia toimivia yhteistyörakenteita. Yhteistyön kehittäminen myös jatkuu.

Yhteistyön mahdollistama strateginen monikeskustuminen seudullisella tasolla hyötyy siitä, että suurimmat yhteistyön "ansiot" sijoittuvat strategien maankäytön suunnittelun alalle. Kuntien yhteisiä rakennemalleja on laadittu jo parinkymmenen vuoden aikajänteellä, ja PARAS-hankkeen mukanaan tuoma MAL-yhteistyö kattaa koko maakunnan alueen. Päijät-Hämeen liitto onkin ollut aktiivinen toimija aluerakenteen kehittämistyössä ja yhteistyön fasilitoinnissa. Myös elinkeinoyhteistyössä seutu on yhtenäinen.

Ache ym (2008) toisaalta kiinnittivät huomiota seudun yritysten näkemyksiin, joiden mukaan toimintaympäristön erityinen heikkous liittyy juuri pirstoutuneeseen päätöksentekoon ja kehittämistoimintaan, jonka nähtiin haittaavan elinkeinotoiminnan kehittämisedellytyksiä seudullisesti.

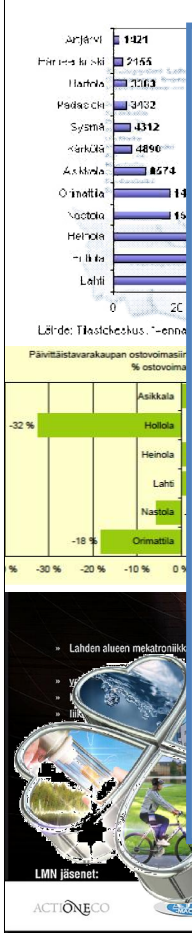
Seudun tason kehitys onkin useampitahoista. Yhtäältä yhteistyö toimii niissä kohteissa, joiden tavoitteena on luoda kuvaa yhtenäisistä kehittämisympäristöistä (aluerakenteen suunnittelu, elinkeinostrategiat) tai joissa koko seudun integraation tarve on suuri (joukkoliikenteen suunnittelu ja liikennejärjestelmäsunnittelu), toisaalta kukin haluaa hoitaa itselleen keskeiset konkreettiset kehittämiskysymykset oman kunnan puitteissa. Tämä on nähtävissä paitsi kuntaliitoskeskustelun kautta, myös esim. kilpailuorientoituneessa asuntopoliitikassa ja näköalattomasti kasvua jakavassa kaavoituksessa. Monet yhteistyöhankkeet etenevät muutaman kunnan kesken – erityisesti Lahden ydinalueen kunnat ovat löytäneet toisensa niin kuntatekniikan kuin ympäristöasioidenkin puitteissa.

Linkki maakunnallisen ja seudullisen tavoitteellisen aluerakenteen – monikeskustisen seudun – ja kehittyvien yhteistyön muotojen välillä on kuitenkin heikko niillä aloilla joilla painavat päätökset tehdään, esimerkiksi kuntien keskushallintojen taloussuunnittelussa ja sosiaalisektorilla.

MONIKESKUKSISUUS ALUEELLISISSA KONTEKSTEISSA – LAHTI

Vaeston määrä kunnissa 30.9.2010*

Osaamisen monikeskuisuus

LAHTI

- monikeskuisuus usealla tasolla, sekä konkreettisesti että mielikuvissa
- näkökulmaisuus: verkostojen merkittävyys vs. seudun "arki"
- ulkoisten verkostojen hyötyjen "sisäistäminen" seudulle!

Moni- vai yksikeskuisuutta

- Poliittisesti nähdään monikeskuisena...
- Näkemykset seudusta ja sen rakenteesta vaihtelevia
- Potentiaalien löytäminen à millä tasolla, missä mittakaavassa?

Monikeskuisuus ja metropoli

- kansallinen verkostoituminen, elinkeinon verkostot
- Pääkaupunkiyhtymä vahva

à strategisten päätösten tarve?

Osaamisen alueellisuus ja monikeskuisuus

Seudun sisäinen monikeskuisuus on yhtäältä varsin selkeää yksikeskuisuutta – Lahden kaupunki on kooltaan ylivoimaisesti suurin keskus. Toisaalta keskustaajamaa ympäröi kaksi suomalaisittain suurta kuntaa, ja seudun ydinalueella on lisäksi kaksi paikallisesti merkittävää kaupunkikeskusta. Tällä 1+4 keskuksen rakenteella on myös mahdollisuuksia kehittyä todelliseksi monikeskuisiksi rakenteeksi – jokaisella keskuksella on oma osaamisen keskittymänsä, jonka varaan ja ympärille on muotoutunut tai muotoutumassa monipuolisia palveluja. Toki "monipuolinen" on nähtävä paikallisessa mittakaavassa ja nojautuen muutamiiin palveluihin. Esimerkiksi ostovoimien siirtymien tarkastelu osoittaa, että Lahden vetovoimaisuus vaikuttaa kaupallisen toiminnan kehittämiseen varsin yksikeskuisen mallin mukaisesti erityisesti erikoistavarakaupan suhteen (Santasalo & Koskela 2010). Hollolan kiinnittyminen Lahden keskustaajamaan on nähtävissä niin kaupallisessa, institutionaalisessa kuin maantieteellisessäkin tarkastelussa. Samalla metropolisaatio näyttäytyy kaupallisen toiminnan painopisteen "valumisena" Lahdessa kohti eteläisiä kaupunkialueita (Laune-Renkomäki – akseli) sekä moottoritien liittymiä.

Osaamisen keskittymien suhde strategiaan elinkeinon kehittämälaitoihin on kuitenkin ambivalentti. Suurin osaamiskeskittymä sijaitsee Lahden keskustassa ja osaajista valtaosa on keskittynyt keskustaajaman alueelle. Nastolassa ja Heinolassa puolestaan on omat erikoistuneet elinkeinorakenteensa, joiden suhde paikallisiin osaamisnoodeihin antaa mahdollisuuksia temaattiseen kehittämiseen.

Logistiikka-alan suurimmat kehittämishankkeet sijoittuvat keskustaajaman reunoille sekä uuden, mahdollisesti omaksi "puutarhakaupungikseen" tulevaisuudessa kehitettävän Hennan alueen osaksi. Hennan kehittäminen tukee osaltaan metropolialueeseen kiinnittymistä, joskin uuden keskuksen vaikutusta seudulliseen rakenteeseen on aikaista arvioida.

Seudun sisäisten ja ulkoisten verkostojen tärkeimmät eri mittakaavatasoja linkittävät toimijat ovat LAKES (Lahden seudun kehitys oy) ja LBP (Lahden Tiede- ja yrityspuisto). Vastaavasti Lahden kaupunki on aktiivinen yrityksissään liittää kaupunkiseutu metropolikehitykseen, mutta näyttöä konkreettisesta tuloksellisuudesta on rajallisesti. Kun yksityinen sektori näkee institutionaalisen ympäristön heikkona (kuntien eripura, kilpailu) ja tämän seurauksena seudulliset verkostot hyödyttävät yrityksiä vähemmän kuin olisi toivottavaa, muodostuu seudun sisäisen monikeskuisuuden kehittämisen avainkysymykseksi klusterien sisäisen ja ulkoisen toiminnan suhteen kehittäminen, kiinnittyminen muiden mittakaavojen verkostoihin ja hyötyjen sisäistäminen seudulle.

- Eri näkökulmat tuottavat ”yllättävän” yhteensopivia näkemyksiä
- Moniulotteinen monikeskuisuus on mahdollista määritellä tapauskohtaisesti ymmärrettävästi, muttei yleispätevästi
- Yksi keskus \rightarrow yksikeskuisuus
- Monta keskusta \rightarrow monikeskuisuus
- Monensuuntaiset virrat hyödyllinen metafora myös poliittisessa mielessä
- Työ jatkuu arviointiosuudella
- Lopputulokset Helmikuun lopussa

Tulkintoja

Molemminpuoliset suhteet metropolialueen ytimen ja Lahden seudun välillä ovat enemmän poliittiseen tahtoon, markkinointiin ja verkostoitumiseen liittyviä kuin virtoihin ja funktioihin liittyviä. Lahden seudun integroitumishalun, halutun roolin ja metropolialueen yhdyskuntarakenteen kehittämisen välillä on sekä ristiriitoja että synergisiä mahdollisuuksia. Erityisesti asumisen kiinnittyminen metropolialueen mittakaavaan herättää kysymyksiä: onko Lahden seudun asuntotarjonta tulevaisuudessa ensisijaisesti Lahden seudulla työssä käyville vai metropolialueen ytimessä työskenteleville suunnattua, ja millaisia ratkaisuja valinnoista seuraa? Mikä on kunnallisten asumisen ratkaisujen rooli suhteessa muihin mittakaavoihin? Voidaanko metropolitaso kilpailukyky asumisympäristöissä, kunnallinen kilpailu asukkaista ja eheyttävän yhdyskuntasuunnittelun vaateet autoriippuvuuden vähentämistavoitteineen yhdistää konstruktiivisella tavalla, ja millaista yhdyskuntarakennetta tämä tarkoittaisi?

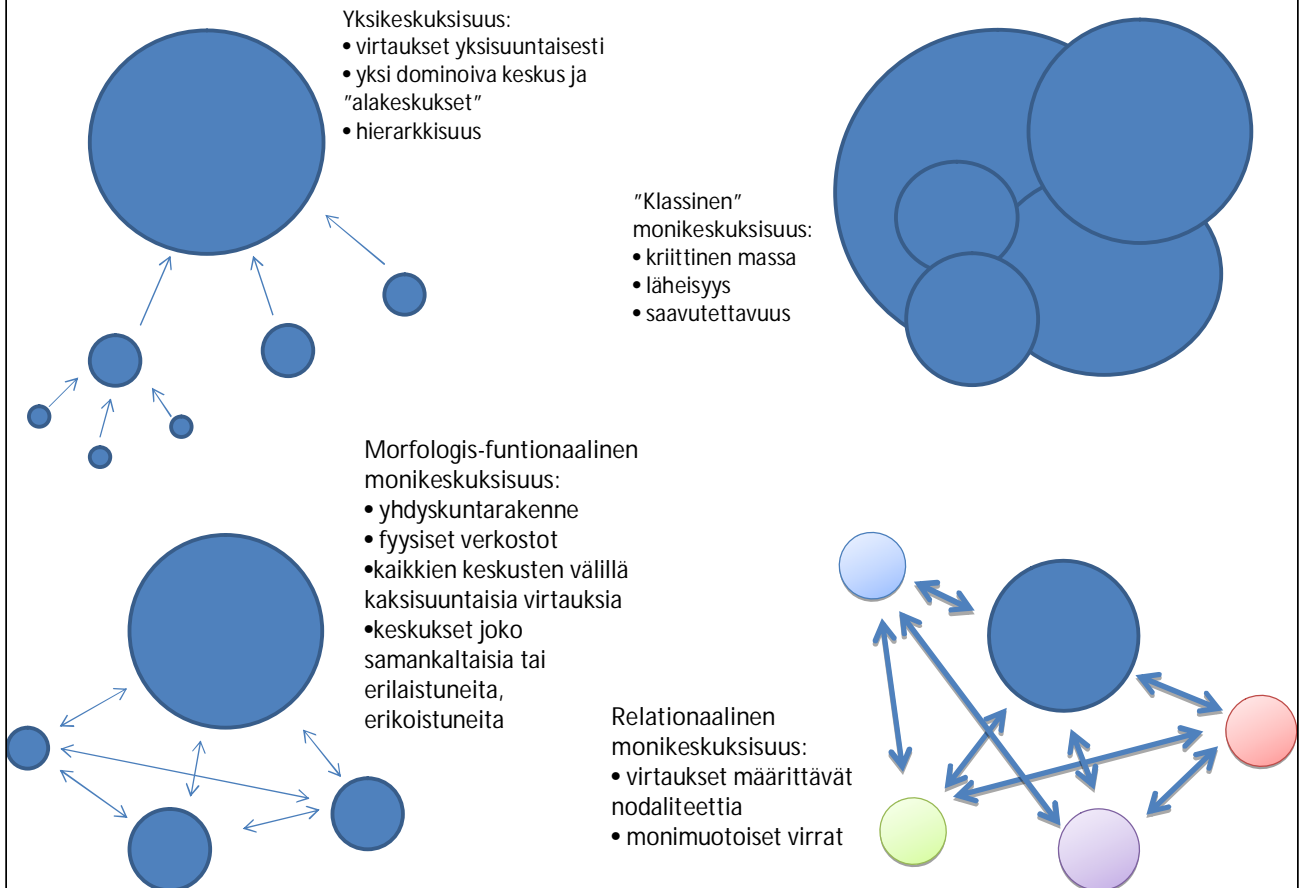
Osaaminen, innovatiivisuus ja kilpailukyky sekä niiden tuottama monikeskuisuuskasvu on myös nähtävä suhteessa mittakaavoihin: alueen innovatiivinen toiminta on suhteellisen korkealla tasolla, osin erikoistuneen yliopistoyksikön ja sitä tukevan monitasoisen ja –tahoisen osaamisen verkostoitumisen ansiosta. Suuri osa innovatiivisista yrityksistä toimii sekä seudullisissa verkostoissa (klusterit) että omissa eri mittakaavaisissa verkostoissaan. Keskeiseksi seudullista yhtenäisyyttä – ja siten strategisten ratkaisujen mahdollisuutta – kasvattavaksi tekijäksi muodostuu se, miten yritysten ulkoiset suhteet hyödyttävät seudullisia verkostoja, miten ne luovat innovatiivisuutta, kilpailukykyä seudun muissa osissa. Onko hyödyn suunta ”sisään” vai ”ulos”, seuraako kv. ja yliseudullisista verkostoitumisista uusien osaamisen keskittymien kehittymistä ja vanhojen vahvistumista Lahden seudulla? Samalla tavalla voidaan asettaa kysymys verkostoista saatavan ”hyödyn” ja kunnallisten kilpailuasetelmien suhteesta: voidaanko seudulliset positiiviset vaikutukset nähdä myös seudullista strategista yhtenäisyyttä rakentavina?

Seudulla on kehityskulkuja, joita leimaa sekä tasojen välisyys että skaalojen uudelleen määrittely: uudet aloitteet jotka haastavat institutionalisoituneita mittakaavoja ja toimintarakenteita. Yleiskaavallinen rakennemallityö, seutuhallintokokeilu ja UusiKunta-hanke ovat tällaisia lähimenneisyyden hankkeita. Tulosten osittainen ristiriitaisuus (epäonnistumiset) kertoo osaltaan uudelleenskaalauksen vaikeudesta – vakiintuneiden rakenteiden vastustus on usein mittavaa. Maakunnan liitolla on kehittämistyössä vahva asema, mikä osin kuvastaa myös maakunnan, seutukunnan ja toiminnallisen seudun maantieteellistä lähisukulaisuutta. Maakunnan kokoinen kunta esiin nostettuna mahdollisuutena pakottaa arvioimaan kehittämisen mittakaavallisuutta ohi institutionalisoituneiden rakenteiden. Toisaalta herää kysymys uudelleen skaalaamisen muodoista – onko maakunnan sisällä enää potentiaaleja esiin nostettaviksi, vai pitääkö strategisia kumppanuuksia etsiä entistä ponnekkaammin seudullisen horisontin yltäen?

KIITOS!

MOT

MONIKESKUKSISUUDEN TEOREETTINEN TARKASTELU

Halbert 2008) Viimeisen vuosikymmenen mittaan on kuitenkin kypsynyt laajalti näkemys, jonka mukaan pelkkä läheisyyteen perustuva klusteroituminen ei sinänsä täytä monikeskuisuuden määritelmää. Monikeskuisuutta on kuitenkin käsitelty monella eri tavalla (vrt. Green 2007). Monikeskuisuus voi olla morfologis-toiminnallista, kaupunkien ja niiden osakeskusten läheisyyteen, samanaikaiseen keskinäisten sijaintien työnjaolliseen täydentävyyteen sekä saavutettavuuksiin perustuvaa, tai relationaalista, ihmisten, tavaroiden ja informaation virtoihin sekä kaupallisten toimijoiden verkostoihin perustuvaa. Keskusten välisistä spatiaalisista ja toiminnallisista kytköksistä muodostuu toisiaan täydentäviä, yhteistyötä tekeviä verkostoja, joiden avulla pyritään kasvattamaan "kriittistä massaa" ei yksin lähekkäisiin sijainteihin, vaan toimintoihin liittyviin virtauksiin perustuen (esim. Musterd ja van Zelm 2001, Hague ja Kirk 2003).

Monikeskuisuuden ulottuvuuksia voidaan pelkistää seuraavasti:

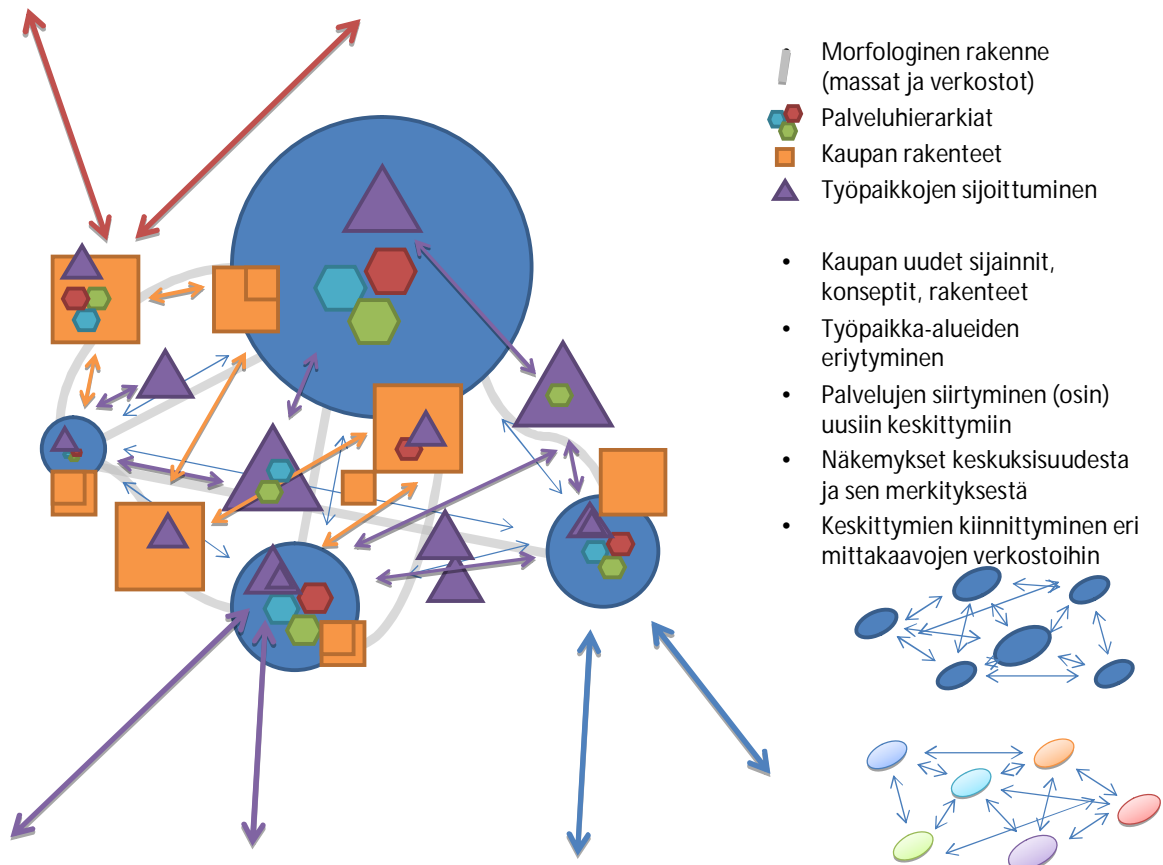
Morfologinen monikeskuisuus määrittyy yhtäältä kaupunkirakenteen keskuksisuuden (nodaalisuuden) hierarkian "madaltumisena" keskusten koolla mitattuna, toisaalta kaupunkiseudun verkostomaisten rakenteiden kautta.

Toiminnallinen monikeskuisuus tarkoittaa keskusten välisen suhteiden kehittymistä siten, että tarkasteltavalla aluetasolla keskusten välille muodostuu työnjako. Keskukset täydentävät toisiaan, ja keskuksille saattaa muodostua erilaistunut, erikoistunut rooli osana monikeskuksista aluetta.

Relationaalinen monikeskuisuus viittaa keskusten välisiin virtoihin, jotka perustuvat keskusjärjestelmän t. verkoston sisäisiin suhteisiin ja aikaansaavat liikumista – tietoliikennettä, ihmisten liikumista sekä tavaroiden ja pääomien liikettä, pääosin normaalien työpäivien puitteissa.

Tämä erittely on kuitenkin vain yksi mahdollinen. Monikeskuisuuden määrittelyminen yleisellä tasolla onkin vaikeaa. Seuraavaksi monikeskuisuuden määrittelyn perusteita lähestytään tarkemmin tämän hankkeen näkökulmien kautta.

MONIKESKUKSISUUDEN TOOREETTINEN TARKASTELU

Monikeskuksisuuden elementtejä käytännössä

Kaupunkiseudun mittakaavassa monikeskuksisuuden kehittyminen tarkoittaa useiden päällekkäisten morfologisten, toiminnallisten ja relationaalisten kerrostumien muodostumista, ja näiden kerrostumien eriasteista verkostoitumista myös eri mittakaavatasoilla kaupunkiseudun sisäisestä aina kansainväliseen ja globaaliin tasoon asti.

Yksikeskuksisen kaupunkiseudun hierarkkiset asutus-, työpaikka- ja palvelurakenteet toiminnallisine ominaisuuksineen, niihin perustuvat relationaaliset virtaukset, sekä niitä mahdollistavat rakenteelliset verkostot muodostavat tarkastelun lähtökohdan. Eri toimintojen uusien sijaintien kautta määrittyvät, olemassaoleviin väestöllisiin, tuotannollisiin ja kaupallisiin tihentymiin liittyvät ja – yhä enenevässä määrin – liittymättömät uudet verkostojen noodit aikaansaavat kukin oman verkostomaisen rakenteensa (vrt. Ylä-Anttila 2010). Työpaikka-alueiden eriytyminen kaupunkirakenteessa omiksi tunnistettaviksi tihentymikseen aikaansaa esimerkiksi työmatkaliikkumisen sekä logistiikan virtojen uudelleenjärjestymistä tuotannollisen logiikan mukaisesti (esim. Mäntynen 2010). Kaupan suuryksiköiden muodostamat saarekkeet puolestaan muuttavat asiointin ja yhä enemmän myös vapaa-ajan (auton käyttöön perustuvia) liikkumisvirtoja, ja samalla muuttuu kaupan logistinen rakenne muodostaen omia uusia nodaliteettejaan (vrt. Alppi 2008). Yksikkökoko ja siihen liittyvä saavutettavuuden tarkastelutaso kasvavat niin asiakas- kuin tavarantoimitusperspektiivistäkin.

Nämä uudet nodaliteetit ovat aikaansaaneet myös julkisten palvelurakenteiden muutoksen. Enenevässä määrin myös julkiset palvelut ja vapaa-ajan palvelut hakeutuvat uusiin noodeihin. Kirjaston, työvoimatoimiston tai postin löytää yhä useammin hypermarketista, retail parkista tai huoltoasemamyymäläkeskittymästä. Erilaiset ravintolat, pelimaailmat ja lasten aktiviteettikeskukset ovat myös sijoittuneet uusiin keskittymiin. Näin uusien keskittymien vuorovaikutus muun kaupunkirakenteen kanssa muodostuu entistä monimuotoisemmaksi sekä vaikeammin hahmotettavaksi ja kuvattavaksi. Virtojen moninaisuutta rajoittaa kuitenkin perustana oleva morfologia, verkostot joiden kautta nämä virrat kanavoituvat. Toisena rajoittavana tekijänä on toimijoiden resurssit, joka puolestaan on yhtä lailla sidoksissa morfologiseen tasoon kuin itse noodien toiminnallisiin ominaisuuksiinkin.